

UK Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Přemyslovny - zakladatelky v první polovině 13. století
Premyslid Ladies - Founders from the First Half of the 13th Century

Autor práce: **Veronika Pánková**

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Kateřina Charvátová, CSc.**

2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem: „Přemyslovny-zakladatelky v první polovině 13. století“ vypracoval(a) samostatně pod vedením prof. PhDr. Kateřiny Charvátové, CSc., s použitím literatury, uvedené na konci mé bakalářské práce v seznamu použité literatury.

V Praze 10.6.2011

Veronika Pánková

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní Mgr. Kateřině Sládkové za pomoc při výběru tématu a za konzultace v samých počátcích mé bakalářské práce, dále děkuji prof. PhDr. Kateřině Charvátové, CSc. za následné vedení práce a můj dík patří i Mgr. Květoslavě Valchářové za finální jazykovou korekturu.

Anotace

Práce pojednává o fundačních aktivitách tří českých Přemysloven a jejich příbuzných v první polovině 13. století. Důraz je kladen na postižení okolností, které vznik fundací podnítily, na objasnění výběru církevního řádu, lokaci ústavů a individuální důvody založení u jednotlivých žen. Práce ukazuje, že žena ve středověku nebyla jen loutkou svého otce a manžela, ale že samostatně realizovala své cíle a přání, i když v pouze omezených možnostech.

Klíčová slova: cisterciáci, minoriti, sv. František z Assisi, Hedvika Slezská, Alžběta Durynská, Přemyslovny, Konstancie Uherská, Kunhuta Štaufská, Anežka Česká, Anna Lehnická, ženské kláštery, Porta coeli, Marienthal, Anežský klášter, křížovníci s červenou hvězdou.

Annotation

This bachelor thesis deals with funding activities of three Czech Premyslids and their relatives in the first half of the 13th century. The emphasis is put on involvement of conditions which led to creation of the foundations and on clarification of choices of a Church order, location of institutions and individual reasons which led the women to establish them. The work demonstrates that the woman in the Middle Ages was not only a puppet of her father and husband but that she also independently carried out her goals and wishes, despite the limited possibilities.

Key words: Cistercians, Minorites, St. Francis of Assisi, Hedwig of Silesia, Elizabeth of Thuringia, Premyslids, Constance of Hungary, Kunhuta Stauff, (St.) Agnes of Bohemia, Anne of Bohemia, nunneries, Porta Coeli, Marienthal, St. Agnes` Convent, Crusaders of the Red Star.

Obsah

Úvod.....	5
1. Šíření „moderní“ zbožnosti.....	9
1.1. Cisterciáci.....	11
1.2. Minoriti.....	14
2. Podíl žen na náboženském hnutí.....	18
3. Přemyslovný-zakladatelky.....	26
3.1. Fundace vdovy Konstancie	26
3.2. Královna Kunhuta, zakladatelka po boku manžela.....	33
3.3. Světice Anežka.....	37
3.4. Anna Lehnická, fundátorka po vzoru své mladší sestry.....	43
3.4.1. Křižovníci s červenou hvězdou	47
Závěr.....	50
Shrnutí.....	55
Použitá literatura	56
Seznam příloh.....	59
Přílohy	

Úvod

Bakalářská práce s názvem „Přemyslovny-zakladatelky v první polovině 13. století“ čtenáře zavede do Českého království pod vládou Přemysla Otakara I. a o něco později jeho syna Václava I. V této době se zde setkáváme na první pohled s neobvyklým jevem, kdy na celém tehdejší území byly mohutně budovány nové kaple, kostely a především kláštery. Ještě zvláštnější je okolnost, že tyto kláštery zakládaly v hojné míře urozené ženy. Když se řekne „ženská emancipace“, většina z nás si vybaví feministická hnutí zejména 19. a 20. století. Dnešní ženy se neostýchají ani těch nejtěžších původně ryze mužských prací a nikdo se nad tím příliš nepozastavuje. Ale ve 13. století?

Hlavní motivací k výběru tématu mé bakalářské práce byl seminář „Ženy ve středověké společnosti“, který jsem navštěvovala ve 2. ročníku studia. Zabývali jsme se tématickými okruhy jako žena a manželství, sňatková politika, žena a politická moc, žena a duchovní život apod. Konečné téma mě zaujalo právě svou neobvyklostí a prvotní fascinací neobjasněného. Na první polovinu 13. století jsem se orientovala i z důvodu mých jazykových schopností.

Po úvaze jsem se zaměřila na urozené ženy v okruhu krále Václava I. a na jejich příbuzné, kterými se nechaly inspirovat nebo které se naopak inspirovaly jimi.

V první řadě se čtenář seznámí s ženou pocházející z významného evropského rodu Arpádovců, na jehož dvoře se mísily tradice Východu i Západu spolu s domácí kulturou. Její otec král Běla III. patřil k nejvýznamnějším panovníkům středověku. Řeč je o budoucí české královně Konstancii Uherské, která se narodila roku 1180. Její matka Anna Chatillon zemřela o čtyři roky později, načež Běla se roku 1186 znovu oženil s Markétou Kapetovnou. Konstancie tak od svých šesti let vyrůstala v prostředí prochnutém francouzskou dvorskou kulturou. V roce 1189 byla zasnoubena nejstaršímu synovi císaře Fridricha Barbarossy, ten ale brzy zemřel. Jejím manželem se nakonec stal ambiciózní český král Přemysl Otakar I. Od roku 1199 tak Konstancie pobývala na českém dvoře. Už od počátku projevovala organizační nadání, ale Přemyslova pevná ruka jí nedovolila ho plně rozvinout, proto vyvinula největší aktivitu až po manželově smrti v roce 1230.¹

¹ Např. VANÍČEK, *Velké dějiny země koruny české II.*

Hlavně její zásluhou byl v dnešním Jihomoravském kraji založen architektonicky významný klášter Porta coeli (Brána nebes), někdy známý též jako Předklášteří u Tišnova. Svému okolí dominuje zejména bohatě zdobeným gotickým portálem v západním průčelí románsko-gotické baziliky Nanebevzetí Panny Marie, kapitulní síní a křížovou chodbou. Leží v obci Předkláštří, která sousedí s městem Tišnov, nazývaným „brána Vysočiny“. Předklášteří se nachází přibližně 25 km od Brna a je součástí mikroregionu Porta. Komunita sester cisterciáček zde žije i v dnešních dnech.²

Dále práce pojednává o ženském klášteře, který dnes leží mimo hranice České republiky. Konkrétně ve Spolkové zemi Sasko, asi 145 km severně od Prahy na místě, kde se střetávají hranice České republiky, Německa a Polska. Jedná se o nejstarší nepřetržitě existující klášter cisterckého řádu v Německu. Dnešní Marienthal má vzhledově pramálo společné s původním klášteřem, neboť po velkém požáru v roce 1683 byl přestavěn v českém baroku.³ Za jeho zakladatelku je považována vnučka císaře Barbarossy Kunhuta Štaufská. Narodila se asi roku 1200. Z otcovy strany pocházela z římskoněmeckého císařského rodu Štaufů, z matčiny z rodu Angelovců. Ze šesti dětí římskoněmeckého krále Filipa Švábského a byzantské princezny Ireny přežily čtyři dcery, které jejich otec provdal do předních šlechtických rodů. Kunhuta byla druhou nejstarší. V roce 1207 byla zasnoubena dvouletému synovi Přemysla Otakara I. Václavovi, za kterého se v roce 1224 provdala a o čtyři roky později společně usedli na český trůn. Do českých zemí přišla Kunhuta s vlastním doprovodem a seznámila pražský dvůr s německým uměním a vyspělou rytířskou kulturou.⁴

Třetí ženské založení, které nelze vynechat, je Anežský klášter ležící v samém srdci Prahy. Jeho zakladatelka Anežka byla nejmladším dítětem Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské. Narodila se pravděpodobně v roce 1211. Její fundační aktivita byla vyvrcholením všech snah žen Českého království. Nejen že vedle kláštera vystavěla i špitál, ale sama se stala jeho představenou. Anežský klášter najdeme na historickém území Starého Města. Na svou dobu to byla

² Např. *Klášter Porta coeli* [online]. 2008 [cit. 2011-06-15]. Informace pro návštěvníky. Dostupné z WWW: <<http://www.portacoeli.cz/informace.html>>.

³ Např. *Klášter Marienthal* [online]. 2000 [cit. 2011-06-15]. Dějiny kláštera St. Marienthal. Dostupné z WWW: <<http://www.kloster-marienthal.de/Uvitani/Dejiny/dejiny.html>>.

⁴ Např. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí koruny české II.*

jedinečná stavba, neboť do té doby nebylo užito gotiky v takovém rozsahu. Ve 14. stoletím klášter prošel stavebními úpravami v duchu tzv. české gotiky. Po letech chátrání ho převzali po roce 1556 dominikáni, kteří nechali renesančně přestavět klariskou část. Po požáru v roce 1689 a hlavně kolem roku 1750 získal klášter vrcholně barokní kabát. Za vlády Josefa II. v roce 1782 byl klášter (jako mnoho jiných) zrušen. Po tragických letech žalostné devastace probíhala po téměř celé 20. století rekonstrukce konventu, která oficiálně skončila v roce 1986. Od roku 1978 je Anežský klášter na seznamu národních kulturních památek a dnes v něm sídlí část Národní galerie. Expozice je věnována středověkému umění v Čechách a střední Evropě.⁵

Původně jsem měla v úmyslu zabývat se též fundací Ludmily Přemyslovny, dcery českého knížete Bedřicha, na kterou se v literatuře v souvislosti s ženskou fundační aktivitou často zapomíná. Záhy jsem pochopila proč. Z dosavadního bádání vzešly o Ludmile pouze strohé informace, které jsem i já zařadila do textu. Myslím, že by bylo velmi podnětné zaměřit historické bádání na tuto oblast a pokusit se postihnout zejména souvislosti Ludmilina kláštera Seligenthal ve vztahu k slezské Třebnici a k Českému království.

Za cíl své práce pokládám postihnout u zvolených fundací, kdy přibližně fundace vznikaly, proč zrovna v těchto letech a jaké vlivy tuto zakladatelskou aktivitu podnítily. Jelikož se ve 13. století objevují nové formy zbožnosti a nové církevní řády, upřeme pozornost ke dvěma, resp. třem řádům, které s mnou vybranými fundacemi bezprostředně souvisí. Pokusím se objasnit, proč si urozené fundátorky tyto řády vybraly a co nejspíš ovlivnilo jejich konečné rozhodnutí. Dále bych se ráda zaměřila na lokaci ústavů a snažila se alespoň částečně odhalit důvody jejího výběru. Kromě výše zmíněných tří dam se hodlám zabývat další trojicí žen, které jednak byly inspirací pro české fundátorky, současně se inspirovaly navzájem a nebo jako v případě slezské kněžny Anny Lehnické, starší sestry Anežky, byly české aktivity tím podnětem pro jejich vlastní fundátorskou činnost.

Kapitolu o Anně Lehnické jsem zahrnula zejména proto, že se jedná o další Přemyslovnu-zakladatelku a také proto, aby bylo patrné, že religiozita žen se dále vyvíjela. Ale protože Anna působila v odlišném prostředí, než její české příbuzné,

⁵ Např. *Národní galerie Praha* [online]. 2011 [cit. 2011-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.ngprague.cz/cz/>>.

nezabývala jsem se jejími fundacemi, neboť k tomu by bylo potřeba důkladněji nastudovat slezské dějiny 13. století, k čemuž není prostor.

V závěru práce se zmíním o založení řádu křižovníků s červenou hvězdou, které jsem se rozhodla zařadit s ohledem na název práce, abych zdůraznila, že k založením předních žen Českého království nepatřily pouze stavební počiny.

Jsem si vědoma toho, že jsem do kontextu své práce nezahrnula veškeré aspekty, které fundační aktivitu žen v rámci středoevropského prostoru ovlivňovaly. To ani v rozsahu bakalářské práce nelze. Proto jsem práci koncipovala jako jakýsi základ pro další práci, ať už mou nebo někoho jiného.

1. Šíření „moderní“ zbožnosti

Vláda Přemysla Otakara I. a zvláště pak jeho syna Václava I. znamenala pro české země výrazný předěl. Početné změny ovlivnily celou tehdejší společnost. Nebyly to ovšem změny náhlé, šlo o složitý dlouhodobý proces, kdy se české země postupně staly pevným středověkým státem. Tíha změn 13. století dopadla na celkové myšlení společnosti. V rámci navazování kontaktů s okolními zeměmi se sem dostávaly nové ideové a kulturní podněty. „*Styky našich zemí s vnějším světem byly dlouho nesoustavné. Omezovaly se takřka výlučně na dvorské prostředí nebo na studia špiček domácího kléru v zahraničí.*“⁶ Teprve od poloviny 12. století se také díky válečným tažením otevřely Čechům širší obzory. Především v zaalpských oblastech se setkali s bohatou vyspělou kulturou. Hlavním prostředníkem styků s civilizací evropského západu byla církev. Přesně řečeno církev latinská.⁷ Na konci 12. století na českém území definitivně převládlo křesťanství. Mizí stopy pohanství. Křesťanská víra a příslušnost k církvi byly pevným tmelem třídně, sociálně i kulturně roztržité české společnosti. Vítězství křesťanské ideologie potvrdil i rozvoj církevní správy. I na odlehlých místech vyrostly desítky nových kostelů, kaplí a klášterů. Církev ovlivňovala všechny společenské vrstvy a určovala v podstatě celý životní cyklus člověka.⁸

Začátkem 13. století znepokojovaly jižní a západní Evropu problémy, které se českých zemích dotkly jen okrajově. Z množství pochybností o úloze církve i samotného papeže se čím dál více rozšiřovala kacířská hnutí, která nabízela jinou cestu ke spáse, než skrze oficiální církev. Mnohá z nich vyznávala evangelické ideály prostoty a čistoty, potulné kazatelství, žebravou chudobu a bratrské soužití. „*Láska k těm nejubožejším, niterné přibližování Bohu a kající život bez sebemenšího majetku, provázené jednotou slov a činů, vábily v době sociálních nejistot k následování.*“⁹ Sama poučená církev proto preventivně uznala některá nově vznikající hnutí. Kataři, valdenští či jiní „bludaři“ se ale v přemyslovských zemích neuchytili. České prostředí jim ještě v té době nenabízelo vhodné prostředí

⁶ ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar I., s. 275.

⁷ ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar I., s. 274-275.

⁸ FIALA, Přemyslovské Čechy, s. 69-86.

⁹ FIALA, Přemyslovské Čechy, s. 286-287.

pro realizaci. Hlasy volající po nápravě církve se teprve začaly ozývat. Na druhé straně se postavení církve celkově upevňovalo. I do českých zemí se postupně začala šířit „moderní“ vlna zbožnosti, která vedla k zakládání nových kostelů a klášterů.¹⁰ Ve dvacátých letech přicházejí do Čech dominikáni, kteří se zformovali pod vedením sv. Dominika v letech 1170-1221. Přibližně ve stejné době se tu objevují i menší bratři – minoriti, ovlivněni učením sv. Františka z Assisi. Díky rozšíření hlavně v městském prostředí se stali významnou oporou nejen královské, ale zejména papežské politiky. Na venkově se prosadili augustiniáni poustevníci. K mnichům někdy řadíme i premonstráty, i když podle přísných regulí náleží k řeholním kanovníkům. Premonstráti si byli v lecčem podobní s cisterciáky, oba měli jedno pevné ústřední centrum, odkud byl řízen celý řád. Dále se na našem území vyskytovaly řády rytířské, které vznikaly v souvislosti s křížovými výpravami do Palestiny. Některé statky v Čechách získali rytíři němečtí, kteří se ve dvacátých letech 13. století usadili v Prusku. Sídla v Praze, Stříbře, Kadani a jinde patřila johanitům (maltézským rytířům) a necelá desítka komend templářům, kteří přišli na české území kolem roku 1230. V neposlední řadě tu byli křížovníci s červenou hvězdou, jejichž hlavní náplní byla pomoc poutníkům a nemocným.¹¹

Mnohé z těchto řádů si získaly náklonnost přemyslovského dvora, neboť ochrana církve, zakládání a podpora církevních institucí patřily k ideálním vlastnostem všech vladařů středověké Evropy. Panovníci byli většinou motivováni starostmi o spásu všech členů rodu, včetně jejich předků.¹² Navíc si byli vědomi toho, že kláštery hrály rozhodující úlohu v utváření celkového charakteru kultury.¹³ Velký rozmach, zejména žebravých řádů, nastal však až v době dalších přemyslovských králů. V první polovině 13. století, za vlády Václava I., vznikaly další kláštery, které vytvořily osy duchovního, vzdělanostního a hospodářského života země. Do klášterních fundací se mj. začaly větší měrou zapojovat i urozené ženy. Smýšlení českého krále Václava I. nepochybně ovlivnila duchovní aktivita tří, jemu blízkých žen. V první řadě jeho matky Konstancie Uherské, dále jeho manželky Kunhuty Štaufské a mladší sestry Anežky.¹⁴

¹⁰ Více k tomuto: FIALA, *Přemyslovské Čechy*, s. 284-289.

¹¹ ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, s. 309-310.

¹² KUTHAN, *Přemyslovci, Zakladatelská činnost posledních Přemyslovců*, s. 418.

¹³ KUTHAN, *Přemyslovci, Zakladatelská činnost posledních Přemyslovců*, s. 424.

¹⁴ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 485.

Konstancie uvažovala o založení kláštera již za života svého manžela Přemysla Otakara I., ale své plány realizovala až po jeho smrti, pravděpodobně v roce 1230.¹⁵ V podhůří Českomoravské vrchoviny, v místech dnešní obce Předklášteří u Tišnova, nechala vybudovat ženský cistercký klášter nesoucí jméno Porta coeli (Brán nebes). Zakládací listinu kláštera vydal Konstanciin syn moravský markrabě Přemysl 31. října 1234 ve Znojmě¹⁶. Výběrem cisterckého řádu se nechala inspirovat snacha Kunhuta. Možná z popudu jisté prestižní konkurence¹⁷ se rozhodla podpořit fundaci ženského kláštera na hraničním území Budyšínska, Zhořelecka, Čech a Slezska¹⁸. Klášter získal oblíbené pojmenování „Vallis Sanctae Mariae“. Od 15. století se pak vžilo dnes běžné označení „Marienthal“.¹⁹ Nevíme přesně, kdy byl klášter vystavěn, neboť zakládací listina se nedochovala. Nejstarší doklad o existenci kláštera představuje listina královny Kunhuty z roku 1234. Někdy se za zakládací dokument považuje listina Kunhuty a Václava I. vydaná v roce 1238.²⁰

1.1. Cisterciáci

V době, kdy si Konstancie s Kunhutou vybraly cisterciačky, byla aktivita tohoto řádu v ostatních středoevropských zemích dávno za svým vrcholem. Cistercký řád vznikl již v 11. století jako reakce na clunyjské hnutí. Roku 1098 založilo dvacet mnichů, původem z benediktinského opatství v Molesme, v neosídlené krajině v oblasti Burgundska „clastrum novum“. Později bylo opatství přejmenováno na Cistercium²¹ (francouzsky Citeaux). Výběr místa pro stavbu opatství plně odpovídal řeholním požadavkům. Myšlenky cisterckých mnichů se měly ubírat pouze k Bohu, a aby je při rozjímání nic nerušilo, stavěli si svá sídla v odlehlých pustinách. To nutně znamená, že museli být hospodářsky soběstační. Stali se nositeli zemědělského pokroku. Obdělávali ladem ležící půdu, zúrodňovali

¹⁵ Např. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 612.

¹⁶ CDB III/1, č. 88, s. 97-100.

¹⁷ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 486.

¹⁸ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 11.

¹⁹ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 12.

²⁰ CDB III/1, č. 86, s. 93-94, č. 176, s. 217-218.

²¹ „Podle jedné verze získal klášter své pojmenování po milníku staré římské cesty, která tudy procházela (Cis tercium lapidem miliarem), podle jiné se v jeho názvu odráží močálovitý terén, v němž mniši své opatství založili, místo se stojatou vodou tvořící nádrže – cisterny“, viz CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 13.

bažiny a mýtili lesy. Do již osídlených oblastí přinášeli své poznatky a zkušenosti a pozvedávali tak úroveň místního obyvatelstva.²² I tyto skutečnosti nepochybně přispěly k jejich oblíbenosti u členů panovnických rodin.

Oficiálně stvrdil nový řád papež Kalixt II. bulou z 23. prosince 1119. Cisterckou vlnu, která postupně zaplavila celou Evropu, uvedl do pohybu sv. Bernard z Clairvaux, jeden z nejvýznamnějších představitelů řádu. Do Cîteaux přišel roku 1113 a už za dva roky se stal opatem nově zakládaného kláštera v Clairvaux. Na další cestě životem podporoval svůj mateřský řád ze všech sil. Za ideál považoval „život v molitbě, práci a rozjímání, tvrdý život, v němž si duše získává zásluhy pouze naprostou pokorou těla i ducha“. Hlavně díky učení sv. Bernarda se cistercký řád stal přitažlivým nejen pro samotné mnichy, ale i pro šlechtu a panovníky. Díky němu cistercké učení prostoupilo celý křesťanský svět. Spolu s oblíbeností řádu rostl i počet cisterckých fundací. Od 20. let 12. století se cistercké kláštery rozšířily po celé Francii, Německu, Anglii a Rakousku. Ve 40. letech zasáhla fundační vlna Uhry, Polsko a Čechy. Dále pak pronikaly do Skandinávie a na Iberský poloostrov. Kolem poloviny století existovalo v zemích katolické Evropy 335 opatství.²³

Původ panenské cistercké větve bychom hledali v ženském benediktinském klášteře v Julle nedaleko Molesme. Z Molesme odešlo několik mnichů, aby založili klášter v místě Cîteaux, a dali tak vzniknout cisterckému řádu. Sestry pro řád zformovala blah. Humbelina, rodná sestra sv. Bernarda, která se stala převorkou v Julle. Dle řádových tradic je tak považována za zakladatelku cisterciaček.²⁴

První klášter cisterciaček byl postaven ve 20. letech 12. století v Tartu u Dijonu. Ženské cistercké kláštery vznikaly na stejných principech jako ty mužské, ovšem z počátku se musely vyrovnávat s nelibostí generální kapituly oficiálně je přičlenit k řádu. Ke změně došlo až kolem roku 1200, kdy byl v rámci cisterckého hnutí uznán druhý (ženský) řád. Ženská větev řádu se řídila stejně přísnou řeholí jako ta mužská, rozdíly najdeme v organizaci a v oblasti hospodářství. Ženské ústavy se uplatnily především v sociální oblasti. V jejich řádových domech našly útočiště neprovdané ženy i vdovy z vyšších sociálních vrstev. Zároveň poskytovaly

²² CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 14-16.

²³ Více k tomuto: CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 9-45.

²⁴ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 43.

kvalitní vzdělání nejen budoucím jeptiškám, ale i dívkám ze světských rodin. Svého vrcholu dosáhlo ženské cistercké hnutí na počátku 13. století, kdy vzniklo nejvíce ústavů. V počtu opatství zaostávaly mužské ústavy téměř o celou polovinu.²⁵

Tento vývoj ovšem neplatí pro české země. Rozmach řádu vykazuje oproti jiným středoevropským zemím jistá regionální specifika. Především ženské cistercké fundace se netěšily takové oblibě. Přetrvávala zde silná tradice starších benediktinek nebo premonstrátek.²⁶

Do oblasti Čech proniká cistercký řád brzy po svém založení ze sousedního Německa.²⁷ O jeho uvedení a následnou stabilizaci se zasloužil olomoucký biskup Jindřich Zdík. Jindřich se mj. podílel na založení sedleckého kláštera²⁸, nejstaršího cisterckého opatství na českém území. Po sedleckém opatství byly založeny kláštery v Plasech a Pomuku. 40. léta 12. století se tak díky těmto třem ústavům stala nejproduktivnějším fundačním obdobím v oblasti Čech. Do konce století byly vystavěny ještě dva kláštery, Hradiště a Osek. Další cistercká opatství následovala až po polovině 13. století a intenzita výstavby nadále klesala. V průběhu celé druhé poloviny 13. století byly založeny pouze čtyři mužské ústavy, jmenovitě Vyšší Brod, Zlatá Koruna, Svaté Pole a Zbraslav. V téže době vznikly i první a zároveň jediné dva české ženské kláštery, Pohled a Sezemice.²⁹ V obou případech se jedná o šlechtické založení. Zakladatelkami Pohledu byly čtyři sestry z třeboňské větve rodu Vítkovů, dcery Vítky staršího z Klokot. Nejvýznamnější z nich Kateřina se posléze stala abatyší v moravském klášteře Porta coeli. U Sezemic vzhledem k absenci písemných pramenů můžeme o osobě zakladatelky pouze spekulovat.³⁰

Jiná situace nastala na Moravě. Cistercký řád sem pronikl až na počátku 13. století, tzn. o šedesát let později než na území Čech. Opět zásluhou olomouckého biskupa, tentokrát Roberta, dříve převora cisterckého kláštera v Pomuku. První moravský klášter Velehrad byl založen v roce 1204. Další dva vznikly kolem poloviny století ve Žďáře nad Sázavou a ve Vizovicích. Již ve dvacátých letech se setkáváme s prvními moravskými ženskými kláštery. K nejstarším řadíme Oslavany,

²⁵ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 45-46.

²⁶ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 45-46.

²⁷ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 45.

²⁸ Zakládací listina Sedleckého kláštera: CDB/I, č. 155, s. 156.

²⁹ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 70.

³⁰ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách II*, s. 301, 340.

následované Porta coeli u Tišnova.³¹ Dle teorie M. Wihody stála za založením Oslavan manželka moravského markraběte Vladislava Jindřicha Heilwida, která pocházela z rakouské Trnavy.³² V téže době jako Porta coeli, o jehož zakladatele ještě bude řeč, vznikají také dva kláštery cisterciáček v Horní Lužici³³, Marienthal a Marienstern.³⁴

1.2. Minoriti

Nejrozsáhlejší fundační aktivitu vyvinula ve 30. letech 13. století poslední ze tří výše jmenovaných žen. Mladší sestra Václava I. Anežka měla jasnou představu o vybudování kláštera již v roce 1231, ale stále si nebyla jistá, jakému řádu bude zasvěcen. Jelikož byla nepochybně ovlivněna úmysly své matky nemůžeme vyloučit možnost, že i ona sama uvažovala o založení kláštera cisterciáček.³⁵ Nakonec se Anežka nechala naplno ovlivnit ideály františkánské zbožnosti a „starý cistercký model“ opustila. O řádu klarisek, do kterého později sama vstoupila, se dozvěděla někdy před rokem 1226 od českých šlechticů, kteří v církevní záležitosti navštívili Řím a na zpáteční cestě se v Assisi setkali se sv. Františkem a sv. Klárou. Důkladněji ji o řádu spravili sami minoriti, kteří přišli na území Čech pravděpodobně z německých oblastí. V. Kybal se domnívá, že Anežka se s bratry mohla setkat již za svého pobytu ve Vídni, kde byly rakouské minoritské provincie usazeny od vévody Leopolda VI., který při návratu z Palestiny navštívil v Assisi sv. Františka a vyžádal si na něm jeho učedníky.³⁶ Přestože prošla Anežka cisterckou a premostráckou výchovou, okouzlit ji františkánský princip chudoby založený na dobrovolném zřeknutí se světa, na hlásání a následování Krista, pokoře a soucitu.

Myšlenky tohoto obrozeného hnutí, které pronikly do ciziny v první polovině 13. století, se zrodily v hlavě velmi neobyčejného člověka – Františka

³¹ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 69-71.

³² WIHODA, *Vladislav Jindřich*, s. 175-181.

³³ „V době svého vzniku ležel Marienthal v tzv. Záhvozdu. Tento region splynul ve 13. století se Žitavskem a spolu s ním se pak v 15. století oddělil od Čech a stal se součástí Horní Lužice“, viz CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 11.

³⁴ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 55-56.

³⁵ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 43.

³⁶ KYBAL, *Svatá Anežka Česká*, s. 86. Teorii Anežčina setkání s minority dále rozvíjí POSPÍŠILOVÁ, *Anežka a její boj o řeholi*, in: *Církev, žena a společnost ve středověku* : sv. Anežka Česká a její doba, s. 54.

z Assisi. František, vlastním jménem Giovanni Battista Bernardone, se narodil v rodině bohatého obchodníka v italském horském městečku Assisi roku 1182. V mládí se František nijak nelišil od svých vrstevníků. Užíval si radosti života a chtěl se stát rytířem. Aby prověřil své schopnosti, zúčastnil se roku 1201 výpravy proti Perugii. Assisi bylo poraženo. Následné roční zajetí a vážná choroba natrvalo pozměnily Františkův život. Během léčby na vlastní oči viděl utrpení a bídu chudých. Poté, co se uzdravil, rozhodl se vykonat cestu do Říma, kde opět uzřel jak velká propast jest mezi bohatstvím církve a životem prostých lidí. Právě v těchto dobách prožil hlubokou vnitřní konverzi. Opustil své vznešené přátele, rozdal veškerý svůj majetek a oddal se lásce k chudým.³⁷ Z počátku to František neměl lehké. Místní lidé, znajíce jeho dřívější povahu, považovali ho za blázna. Velmi těžce se s jeho zbožnými skutky vyrovnávala i jeho rodina. Otec ho dokonce na několik dní uvěznil a snažil se ho násilím přivést k rozumu. František se ale zlomit nenechal. Nadšen slovy evangelia spřádal své budoucí plány. Začal kázat, ovšem ne v obvyklém slova smyslu. Jako prostý laik v chudém oděvu vyšel mezi lid a na místech, kde se shromažďovalo více lidí, stoupl na kámen či na práh domu a mluvil tak, jak mu myšlenky proudily. Jeho improvizovaná řeč, okleštěná od zbytečných strojených frází, ale plná duchovní čistoty a zanícení, uváděla posluchače v úžas. Brzy našel mezi nimi své příznivce. Vytvořili skupinu sedmi bratrů, kteří se jednoho dne rozešli na čtyři světové strany věnovat se kazatelské činnosti. Roku 1210 získalo bratrstvo ústní schválení papeže Inocence III. Členové nového řádu minoritů žili v apoštolské chudobě, živili se prací a žebráním.³⁸ První malý kostelík, s dodnes užívaným názvem Porciunkule, vyrostl nedaleko města Assisi. Do řádu mohl být přijat jen ten, kdo se zbavil veškerého svého majetku a ničeho u sebe nedržel. František nerozlišoval mezi chudými a bohatými, vzdělanými a nevzdělanými. „*Chudoba byla Františkovi zdrojem nejen bezstarostnosti a radosti životní, nýbrž i účinného soucítění s chudými a stálého sebezlepšování.*“³⁹

Roku 1212 přijal František do svého řádu první ženu, Kláru⁴⁰. Klára pocházela z předního assiského šlechtického rodu, ale její svět ji nijak nenaplňoval,

³⁷ KYBAL, *Svatý František z Assisi*, s. 1-8.

³⁸ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 99.

³⁹ KYBAL, *Svatý František z Assisi*, s. 26-46. Citace tamtéž s. 46.

⁴⁰ Ke Kláře souhrnně např.: BARTHOLI, *Svatá Klára*.

připadal jí prázdný a pomíjivý. Františkovo kázání v kostele sv. Rufína a sv. Jiří ji naprosto okouzlo. Po osobní promluvě s Františkem se rozhodla uprchnout z rodného domu od rodičů, kteří již pro ni přichystali ženicha. František tak ke svému bratrstvu přizval ženy, „které svým životem v chudobě, poslušnosti a čistotě měly obrodit ženské pokolení v křesťanském světě“⁴¹. Od svého zakladatele dostaly k užívání kostelíček sv. Damiána kousek od Assisi. Tento institut sv. Kláry v San Damiánu měl zůstat jediným ženským klášterem minoritů, ale osobnost sv. Kláry spojená s celoevropským duchovním hnutím žen způsobily, že zanedlouho bylo postaveno nejméně dvacet-čtyři ženských klášterů v Itálii a další čtyři ve Španělsku.⁴² Do roku 1215 byly sestry součástí jediné komunity, ve které Klára přijala úřad abatyše. Vzhledem k výsadě chudoby byl II. řád minoritů zprvu označován jako chudé dámy nebo podle mateřského kláštera jako damianitky. Dle původních záměrů neměly řeholnice vlastnit víc než své domy a oratoria. Kvůli dlouhodobému hmotnému zajištění života konventů byla však tato ideální představa zmírněna. Samotnou řeholi klarisek schválil papež Inocenc IV. krátce před smrtí sv. Kláry roku 1253.⁴³

Pro srovnání. Cistercké hnutí se zrodilo v roce 1098, kdy se skupina mnichů rozhodla odejít ze stávajícího kláštera a založit nový reformní řád. Jejich hlavním působištěm měl zůstat venkov. Stranili se jak prostému, tak bohatému lidu. Toužili po čistém ideovém prostředí, neměli v úmyslu zasahovat do politických sfér. Vznešené panstvo si získali především jako nositelé pokroku v ekonomické a vzdělanostní oblasti. Na počátku františkánského hnutí stál sám František, který na základě zajetí a nemoci prohlédl vlastní nedokonalost. Až později se k němu začali přidávat další nadšenci a roku 1210 zformovali nový řád. František chtěl přímo ovlivňovat smýšlení společnosti, chtěl zasahovat do politiky, proniknout co nejvíce mezi lid jak prostý tak bohatý. Minoriti tak časem působili prakticky v každém městě. Obstarávali jejich duchovní správu a zároveň provozovali rozsáhlou kazatelskou činnost, na což dosavadní mnišské řády nestačily. Svojí kazatelskou a misionářskou činností zasáhli hluboko do struktury církevní organizace, v níž dosud

⁴¹ KYBAL, *Svatá Anežka Česká*, s. 22.

⁴² KYBAL, *Svatá Anežka Česká*, s. 24-25.

⁴³ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 84-85.

směli kázat jen faráři.⁴⁴ Šíření františkánské zbožnosti udávalo hlavní duchovní tón celé první polovině 13. století. Oba řády spojovala prvotní touha po životě v chudobě. Jak cisterciáci, tak i minoriti si zpočátku stavěli jen jednoduché přístřešky, které se až později proměnily na kláštery. Hlavní zdroj obživy představovala pro cisterciáky půda, kdežto pro minority almužna, nikoliv však peněžitá.

⁴⁴ SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 37, 40.

2. Podíl žen na náboženském hnutí

Oba dva řády k sobě dříve či později připojily své II. řády, tj. řády ženské. Sv. Humbelina, sv. Klára a mnoho dalších žen, o kterých ještě bude řeč, jsou přímým důkazem toho, že reformní náboženské hnutí toužící po obnově církve, návratu k chudobě a následování Krista, zasáhlo všechny společenské vrstvy, ženy nevyjímaje. Ba naopak. Byly to právě ženy, které do velké míry udávaly tón vlně „nové zbožnosti“. Ženy všech stavů a skupin se dobrovolně zaslibovaly Bohu, ať už v klášteře nebo laickém společenství. Ani fundační aktivita tří českých dam Konstancie, Kunhuty a Anežky nebyla ničím výjimečným. S podobnými jevy se setkáváme i jinde. Napříč středoevropskými zeměmi se šířily zprávy o skutcích a životě urozených součastnic a úctě, které se jim dostávalo. Rozmanitá duchovní aktivita žen byla součástí komplexních sociálních a společenských změn v teritoriu střední Evropy. S postupem času křesťanská zbožnost pronikla do soukromého života každého člověka, stala se každodenní záležitostí, bez ohledu na pohlaví. Duchovní emancipace ženám umožnila zviditelnit se na veřejnosti, neboť v politických kruzích tuto možnost neměly. V religiozitě ženám nikdo nebránil, naopak mužská společnost včetně církevních autorit ji velmi podporovaly. Z pohledu církve totiž žena byla osobou od přírody slabou, nestálou a náchylnou ke hříchu. Zbožnost jí měla ukázat správnou cestu nápravy tak, aby se naučila pracovat se svými slabostmi a nedostatky. Nejváženější postavení církev dopřávala ženám-pannám. Jedině panna je totiž schopna se plně oddat Kristu prostřednictvím molitby, ničím nerušená, osamocená od okolního světa. Pečovat má především o čistotu tělesnou i duševní minimálně do svatby, pokud možno navždy. Úcta k panenství se šířila rovněž prostřednictvím kultu Panny Marie, neposkvrněné matky Ježíše Krista. *„Marie je ženou takřka nehmotnou, idealizovanou, která nikdy nebyla dotčena tělesným hříchem. Ženská krása i ženské pokolení vůbec je v Marii povýšeno z podřízeného postavení, do kterého jej Eva svým hříchem přivedla. Marie tak otvírá i dalším ženám cestu k tomu, aby se staly nositelkami duchovních hodnot, spolupracovnicemi na spásném díle...“*⁴⁵

⁴⁵ Více k tomuto: LENDEROVÁ et al., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 171-180. Citace tamtéž s. 177.

V osobních pohnutkách žen musíme hledat niternou touhu po přiblížení se Bohu, prosbu o spásu svou a svého okolí. Zároveň je nutné si uvědomit, že tyto ženy žily v době, kdy církev bojovala v duchu velkých reforem o svobodu. Často čelily následkům křížových tažení a nesčetných politických válek svých protějšků. M. Bernards dokonce tvrdí, že ony samy sebe rády nahlížely jako bojovnice v Boží válce.⁴⁶ A jelikož ženy bývají jaksi od přírody vnímavější k osudům druhých, a budeme-li přepokládat, že ve středověku tomu nebylo jinak, je celkem pochopitelné, že v období hladomorů a všeobecné chudoby to byly převážně ženy, které cítily potřebu neutěšenou situaci změnit. A protože do politických záležitostí zasahovat nemohly, zrealizovaly své cíle prostřednictvím církve.

České království ležící v srdci Evropy pozorně naslouchalo veškerým těmto vlivům, i když oproti německým oblastem se sem novoty dostávaly s jistým zpožděním. Největší vliv na české urozené ženy měly zejména dvě osobnosti. Slezská kněžna Hedvika, dcera Bertholda IV. Meránského a Anežky Wettinské, a její neteř Alžběta Uherská, kněžna durynská. Jejich spříznění s českým dvorem nebylo čistě náhodné. Konstancii, Kunhutu i Anežku k nim pojily blízké příbuzenské vazby. Alžběta Uherská byla dcerou Ondřeje II. (III.) a Gertrudy Meránské. Ondřej II. byl přitom bratrem Konstancie, takže Anežka s Alžbětou byly sestřenice (přibližně stejného věku). Z druhé strany Hedvika byla sestrou Gertrudy, tudíž teta Alžběty.⁴⁷ Dvory, na nichž tyto urozené dámy pobývaly, byly nepochybně ve vzájemném kontaktu. Pro příklad uvedeme několik faktů.

Vztahy mezi dvorem českým a slezským, tedy mezi dvorem Přemysla Otakara I. (později Václava I.) a Jindřicha I. Bradatého (později Jindřicha II. Pobožného), zprostředkovávala zejména Přemyslova dcera Anna Lehnická, o které bude ještě řeč později.⁴⁸ Roku 1216 ji otec zasnoubil dolnoslezskému vévodovi Jindřichovi II. Pobožnému, synovi Hedviky. „*Tím snad mělo být oslabeno*

⁴⁶ ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, s. 123.

⁴⁷ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 488. Viz příloha č. 1, 2.

⁴⁸ Více v kapitole 3.4. Anna Lehnická, fundátorka po vzoru své mladší sestry. Postavou Anny se zabýval především KNOBLICH, A. *Herzogin Anna von Schlesien*. Berlín 1985. Její latinský životopis *Vita Annae, ducissae Silesiae* byl vydán v *Monumenta Poloniae Historica*, IV, Lwów 1865.

konkurenční příbuzenské spojení Děpolticů“.⁴⁹ Důležitější však bylo, že tak došlo ke sblížení Čech se Slezskem.

O kontaktech mezi Čechami a dvorem Alžběty Durynské můžeme mluvit např. v souvislosti s pokusem provdat Anežku Přemyslovnu císařskému synovi Jindřichovi. Anežka byla tehdy převezena k vídeňskému babenberskému dvoru, ale nakonec se musela potupně vrátit zpátky do vlasti, neboť kníže Leopold VI. Babenberský udal Jindřichovi za manželku svoji vlastní dceru. Tento konflikt, jak už to bývá, měl samozřejmě hlubší politické pozadí. Podle slov autora kroniky benediktinského kláštera v Reinhardsbrunn⁵⁰ rakouský vévoda Leopold spěchal uprostřed postní doby k římské kurii, aby získal dispens od pokrevního příbuzenství mezi sebou a císařem Fridrichem a mohl místo Anežky provdat za Jindřicha svoji dceru. Na cestě ke kurii nebyl sám, mezi vyslanci byl i durynský lankrabí Ludvík, manžel Alžběty Durynské. Císař Fridrich obeznámen se situací svolil ke sňatku svého syna s dcerou rakouského vévody a výměnou za pomoc syn rakouského vévody měl pojmout za manželku sestru lankrabího Ludvíka. Zrušení zasnubních smluv mezi Anežkou a Jindřichem vyvolalo nepřátelské napětí mezi rakouským a českým dvorem. Do záplatky zatažený durynský lankrabí Ludvík se pak nějakou dobu snažil Leopolda s Přemyslem usmířit, ale marně. Ostatně jeho snažení netrvalo dlouho, neboť o dva roky později zemřel během křížové výpravy.⁵¹ Jeho žena Alžběta Durynská okem zahlédla Čechy, už když byla malým děvčátkem. Putovala právě na dvůr svého nastávajícího manžela do Durynska. Průvod se čtyřletou princeznou projížděl českými zeměmi z Uher v květnu roku 1211 „za osobní ochrany české královské rodiny“.⁵² O jedenáct let později (29. září 1222) projížděla Prahou už společně s manželem, když jeli navštívit uherského krále Ondřeje II.⁵³

Dle legend slezská kněžna Hedvika i durynská lankraběnka Alžběta našly zalíbení v duchovních věcech už během dětských let. Zvláště Hedvika je typickým příkladem nábožensky založené ženy na přelomu 12. a 13. století. V průběhu života na ni zapůsobilo hned několik církevních řádů, což se promítlo i do jejího vlastního

⁴⁹ VANÍČEK, *Velké dějiny země koruny české II*, s. 114-115.

⁵⁰ Kronika vydaná v *Monumenta Germaniae Historica Scriptores*, sv. 30/2.

⁵¹ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 23-24.

⁵² VANÍČEK, *Velké dějiny země koruny české II*, s. 104., CDB II/1, č. 363, s. 392.

⁵³ ADAMSKA, *Milosrdenství, chudoba a radost*, s. 30.

myšlení a skutků. Ve svých pěti letech byla, dle dobových tradic, poslána na výchovu do bohatého opatství benediktinek v Kitzingen. Během dalších sedmi let poznala Písmo svaté a Bible se pro ni stala zdrojem vnitřní jistoty. Na rozdíl od své neteře Alžběty se ale nevyhýbala ani světské výchově. Naučila se zpěvu, hře na nástroj a osvojila si dvorské návyky. Koncem 12. století přišla do kontaktu s cisterckým hnutím. Pod jejich vlivem zapůsobila na svého manžela Jindřicha I. Bradatého a společně nechali vystavět ženský cistercký klášter v Třebnici u Vratislavi. Stalo se tak roku 1203. Klášter měl mj. sloužit jako ústav, kde by se urozená děvčata v klášterní škole připravovala na budoucí povolání a jeptišky by se věnovaly péči o nemocné, poutníky a sirotky. Zároveň je klášter zářným příkladem kontrastu mezi prostou architekturou cisterciáků a bohatstvím knížecího dvora. I když cisterciáci měli žít dle řehole v prostotě, oproštění od přepychu, knížecí pár měl potřebu dát najevo svoji štědrost a bohatství kraje. Další zlom v Hedvičině životě přišel roku 1209. Po narození sedmého dítěte si od manžela obstarala souhlas, aby s ním dále mohla žít ve zdrženlivosti a společně pak složili slib čistoty. Od této chvíle je Hedvika vnímána jako „Matka země slezské, matka svého lidu“. Jestliže do té doby byla především manželkou a matkou, od teď se začala naplno věnovat péči o lid. Zasaduje se o zakládání klášterů, nemocnic, šíří charitativní služby, dohlíží na soudnictví apod. Sama sloužila ku pomoci chudým, zároveň dbala o denní potřeby svých dvořanů, o jejich bydlení, šacení a stravování. Dohlížela na domácí hospodářství. Dvůr dokázala náležitě zaopatřit. Rytmus jejímu životu zpočátku udával cistercký řád. Dva z Hedvičiných zpovědníků byli cisterciáci. Podle vzoru sv. Bernarda z Clairvaux četla Písmo svaté, vzpomínala na Kristovo umučení a šířila kult Matky Boží. Ovšem na počátku 13. století vnesl do země nové impulsy žebravý řád. Třetí Hedvičin zpovědník byl už minorita, O. Herbord. Právě pod vlivem minoritů se ve Slezsku zrodil nový ideál zbožnosti založený na pokoře, chudobě a lásce k bližnímu svému, šířený ve formě praktického milosrdenství. V následujících letech se Hedvika podílela na založení špitálu Svatého Ducha ve Vratislavi (1214), podpořila fundaci augustiniánského kláštera v Novohradě nad Bobrou (1217) a ve jménu lásky boží rovněž posvětila špitál pro malomocné ženy ve Slezské Středě (kolem 1230). Hedvika je první známou ženou na území Polska, která skutečně vyznávala přísné františkánské učení. Naplno se askezi a motlitbám oddala poté, co se natrvalo uchýlila do třebnického kláštera. Učinila tak po roce

1238, kdy zemřel její manžel Jindřich I. Bradatý, kterého po celý život velmi milovala a považovala ho za člověka ctnostného a lidem potřebného. Žila klášterním životem, ale do řádu nikdy oficiálně nevstoupila. Hedvika stvořila na svou dobu velmi působivý a efektivní systém sociální péče. Opírala se o evangelia, skutky apoštolů a nové zákony. Její společensko-charitativní činnost zahrnovala jak pomoc duchovní tak materiální.⁵⁴

Podobný charakter projevila i její neteř Alžběta, dcera uherského krále Ondřeje III. a Gertrudy Meránské. Narodila se roku 1207, tedy o přibližně tři desetiletí později než Hedvika. Je tedy zřejmé, že už na ni v takové míře nestačily zapůsobit řády „starého typu“ (benediktini, cisterciáci, premonstráti), ale vyrůstala v prostředí ovlivňovaném příchodem nových typů zbožnosti. Během dětství Alžbětu zasáhlo několik událostí, které zanechaly stopu na její psychice a můžeme snad předpokládat, že ovlivnily její budoucí smýšlení. Roku 1213 byla zavražděna její matka Getruda. Zároveň její teta Anežka, druhá dcera Bertholda IV. Meránského, navázala milenecký vztah s francouzským králem Filipem II., který kvůli Anežce zapudil svou zákonnou manželku Ingeborgu. Papež se mu postavil na odpor a vyhlásil nad celou Francií interdikt. Na druhou stranu ale Alžběta slýchávala o dobrých skutcích své druhé tety Hedviky. V roce 1220 byla Alžběta provdána za syna durynského knížete Ludvíka, se kterým byla zasnoubena od čtyř let. Přestože šlo, jako téměř u všech středověkých manželstvích, o čistě politický tah vedený vidinou spojenectví se stále mocnějším uherským královstvím, manželství bylo šťastné. Ludvík, protože sám byl velmi zbožný, s nadšením podporoval Alžbětiny milosrdné skutky. Zejména v péči o chudé jí ponechával volnou ruku. U ostatních členů dvora hradu Wartburg ale takové pochopení nenašla. Považovali ji za blázna, který i v době neúrody rozdává chudým hradní jídlo. V patnácti letech se Alžbětě narodil první potomek, syn Hermann. Během mateřství se stala ještě vnímavější k chudobě prostého lidu, zvláště k matkám s dětmi. Navíc v dobách hladomoru, kdy byla chudoba stále viditelnější, se do německých oblastí začínají šířit zprávy o svatém Františkovi. Alžběta jimi byla velice zasažena. Jejím duchovním otcem se stal bratr Rodiger, který v roce 1221 přistoupil k minoritskému řádu. O čtyři roky později Alžběta povolala minority do Eisenachu. Na úpatí hradu Wartburg založila

⁵⁴ K Hedvice souhrnně: KIELBASA, *Jadwiga Ślaska*, s. 11-82, vlastní volný překlad.

špitál určený hlavně pro nemocné děti a sirotky. Sama je denně chodila ošetřovat. Poté, co během křížové výpravy zemřel její manžel kníže Ludvík, a na trůn usedl jeho bratr Henrich Raspe, utekla Alžběta z hradu. Byl jí odejmut vdovský důchod. Těžko hledala nový domov. Nakonec se uchýlila do minoritského kláštera v Eisenachu, vzdala se svých tří dětí a rozhodla se žít v pokání a chudobě. Když se o nuzných poměrech Eisenachu doslechla Alžbětina příbuzná, sestra Alžbětiny matky, Matylda, představená kláštera v Kitzingen, povolala ji i se všemi dětmi na své opatství. Opatství obdařené bohatými majetky ale nebylo Alžbětě pochuti. Když byly manželovy ostatky přivezeny zpět do země a pohřbeny v reinhardsbunnském klášteře, vrátila se Alžběta na hrad Wartburg a získala zpět práva na příjmy ze svého majetku. Krátce nato založila špitál svaté Marie Magdalény v Gothě. Na knížecí poměry si už ale nedokázala zvyknout, a proto podruhé odešla. Tentokrát do Marburku. Na její přání jí byla hned vedle minoritského kláštera postavena chalupa z dřeva a hlíny. Rozdala veškerý svůj majetek a úplně se podřídila františkánskému učení. Zbytek krátkého života strávila péčí o chudé a nemocné.⁵⁵ Zemřela v noci ze 16. na 17. listopadu 1231⁵⁶ v pouhých čtyřiaadvaceti letech. I když máme o Alžbětě k dispozici povětšinou pouze legendistické zprávy, byla nepochybně výjimečnou ženou své doby, o čemž svědčí fakt, že úcta k ní a jejím činům se uchovala až do dnešních dnů. Ihned po její smrti začal Konrád z Marburku usilovat o její svatořečení, ale o dva roky později byl zavražděn, což kanonizační proces prodloužilo o další dva roky. Přesto kanonizace proběhla nebyvale rychle. Uskutečnila se 26. května 1235 v Perugii. Pět dní po slavnosti vydal papež Řehoř IX. bulu s datem 1. června 1235.⁵⁷ O Alžbětině kanonizaci se doslechl i autor Dalimilovy kroniky: „*Jak jsem slyšel, v oné době též Alžběta ctnostná žena, za svatou je prohlášena...*“⁵⁸ Marburk, město Alžbětina odpočinku, se brzy stal cílem poutníků z celé Evropy. V letech 1235-1238 byla nad hrobem Alžběty vystavěna bazilika, která dodnes patří k nejvýznamnějším sakrálním stavbám gotiky na

⁵⁵ K Alžbětě souhrnně: DACHOVSKÝ, *Svatá Alžběta Durynská*, s. 9-44.

⁵⁶ „XVI Kalendas Decembris, tedy šestnáctého dne před 1. prosincem. Jiné soudobé prameny uvádějí datum 18. listopadu, totiž XIV Kalendas Decembris. Správnost data 17. listopadu potvrzuje skutečnost pohřbu uskutečněného třetí den po smrti, 19. listopadu. Toto datum pohřbu je omylem uvedeno dokonce i v kanonizační bule z 1.6.1235 jako datum smrti“, viz ADAMSKA, *Milosrdenství, chudoba a radost*, s. 68.

⁵⁷ ADAMSKA, *Milosrdenství, chudoba a radost*, s. 67-72.

⁵⁸ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 146-147.

německé půdě.⁵⁹ Alžbětě byly zasvěcovány mnohé kostely, kaple, oltáře a nemocnice. Za první kostel postavený na její počest se považuje minoritský kostel v Györu (1235). Podle I. Adamské je jí po Evropě zasvěceno celkem pětasedmdesát kostelů a jedenáct kaplí. Po celý středověk se její svátek slavil každoročně v celé církvi. Od roku 1279 se její jméno objevuje na čestném místě v litaniích minoritů. V Maďarsku je dodnes považována za jednoho ze čtyř hlavních patronů země⁶⁰. Ostatky Alžběty spočívaly v Marburku tři sta let. Roku 1539 se do hrobky vloupal lankrabě Filip Hesenský, jeden z potomků Alžbětiny dcery Žofie Brabantské. Jedna verze praví, že nechal vyzvednout její kosti z hrobu a přikázal je tajně pohřbít v kostele, jiná že je uložil na nedalekém hřbitově.⁶¹ Alžbětina památka však zůstala zachována. Poutě ke sv. Alžbětě se pořádají dodnes. Zejména velká slavnostní shromáždění se konají v kostele sv. Petra a Pavla v Marburku. K významným centrům alžbětinské úcty řadíme též Košice. Kromě minoritského řádu je Alžběta uctívána v řádu dominikánském a cisterckém.⁶² Služba nemocným, starým a opuštěným se rovněž stala hlavní náplní řádu sv. Alžběty, který v roce 1622 založila Apolonie Radermecherová. Bohaté dědictví po otci jí nejprve umožnilo věnovat se charitativní činnosti v nizozemském Hertogenboschi. Posléze se na výzvu jezuitů stala správkyní špitálu sv. Alžběty v Cáchách, při němž zformovala nový konvent. Na našem území najdeme v současné době dva činné konventy alžbětinek, v Brně a Jablunkově.⁶³

Mimo Hedviky a Alžběty tu byla ještě jedna příbuzná, o které se literatura často nezmiňuje, která však zakládala ve stejné době jako české Přemyslovny. Máme namysli Ludmilu, jednu z dcer českého přemyslovského knížete Bedřicha. Bedřich byl synem krále Vladislava II. a jeho první manželky Gertrudy Babenberské. Tudíž Přemysl Otakar I., jehož Vladislav II. zplodil se svou druhou manželkou Juditou Durynskou, byl jeho nevlastním bratrem. Ludmilina matka Alžběta pocházela z arpádovského rodu, jejím bratrem byl Béla III., později otec české královny Konstancie. Což znamená, že Ludmila a Konstancie byly sestřenice. Ale protože Konstancii si vzal za manželku Přemysl Otakar I., hrála zároveň i roli

⁵⁹ SCHAUBER, SCHINDLER, *Rok se svatými*, s. 597.

⁶⁰ Sv. Štěpán, sv. Ladislav, sv. Emerich a sv. Alžběta.

⁶¹ ADAMSKA, *Milosrdství, chudoba a radost*, s. 67-72.

⁶² SCHAUBER, SCHINDLER, *Rok se svatými*, s. 598.

⁶³ FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 52.

její tety.⁶⁴ Ludmila se narodila kolem roku 1170 a v roce 1184 byla provdána do bavorského Podunají a výrazně ovlivňovala bavorskou politiku ve prospěch strýce Přemysla Otakara I.⁶⁵ Když byl roku 1231 zavražděn její druhý manžel, založila na jeho počest před branami Landshutu cistercký klášter Seligenthal, kam pozvala jeptišky ze slezské Třebnice. Ze zakládací listiny kláštera též vyplývá, že myslela i na svou vlastní smrt (bylo jí 62 let) a nechtěla před všemohoucím Bohem stanout „s prázdnýma rukama“. Postupem času se stal Seligenthal klášterem wittelsbašské dynastie a fungoval jako rodové pohřebiště. Bylo zde pohřbeno čtyřicet-dva členů rodu, ale během třicetileté války byla hrobka vykradena a zdevastována. Při posledním otevření v roce 1870 se zjistilo, že je prázdná. Jediným viditelným znakem bývalého pohřebiště je dnes hrob Ludvíka X.⁶⁶

Jako ženy své doby Hedvika, Alžběta i Ludmila vznášely svými praktickými činy k Bohu prosbu za spásu své duše, prosily a děkovaly za boží pomoc. Své síly zúročily prostřednictvím sociální práce, která nebyla privilegiem jen žen zasvěcených, ale práci pro sociálně a fyzicky slabé se mohly zcela volně věnovat i ženy světské. Některé kněžny a královny se našly spíše na poli fundátorském, zakládaly kláštery a špitály. Kromě služeb v sociální sféře podřídily Kristu i své osobní city. I když nebyly řeholnicemi, strávily mnoho času molitbami, postily se a bděly. Vykonávaly přísné askeze, pokojně snášely často dobrovolné utrpení. To vše pro lásku ke Kristu, pro intimní vztah s Bohem.⁶⁷

⁶⁴ Viz příloha č. 3.

⁶⁵ ŽEMLIČKA, *Přemyslovci : jak žili, vládli a umírali*, s. 26.

⁶⁶ *Zisterzienserinnen-Abtei Seligenthal* [online]. [cit. 2011-05-03]. Lange Geschichte - ganz kurz. Dostupné z WWW: <http://www.seligenthal.de/abtei/geschichte/geschichte.htm>, vlastní volný překlad.

⁶⁷ LENDEROVÁ et al., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 178-180.

3. Přemyslovny-zakladatelky

3.1. Fundace vdovy Konstancie

Václavova matka Konstancie se vydala po stopách slezské kněžny Hedviky. Až do dnešních dní bývá zvykem, že starší generace se raději drží tradice a novinky přenechávají mladým. Podobně si počínala i Konstancie. I když české země již zachvátila františkánská zbožnost a zprávy o milosrdenství Alžběty Uherské, Konstancie raději zvolila starší, pro ni důstojnější model. Držela se toho, co znala a s čím v českých zemích nechyběly zkušenosti. Kvůli tomu pravděpodobně zvolila cisterciačky.⁶⁸ Kromě toho, že byla s Hedvikou v příbuzenském vztahu, třebnický klášter poskytl výchovu jejím dvěma dcerám. Svou roli při výběru řádu pravděpodobně sehrál i olomoucký biskup Robert, původně převor cisterckého kláštera v Pomuku a velký přítel přemyslovské rodiny. Robert stál u zrodu prvního cisterckého kláštera na Moravě na Velehradě, kde byl také pohřben. Rovněž byl přítomen založení kláštera v Oslavanech. Za svůj úřad vděčil Přemyslu Otakarovi, se kterým sdílel též politické zájmy. Není proto vyloučeno, že to byl právě Robert, kdo nabádal Konstancii, aby osadila zamýšlený klášter právě cisterciačkami.⁶⁹ Robertův zájem o Tišnov dokládá i pozdější listina z roku 1239 vydaná ve Znojmě.⁷⁰ Ale nepředbíhejme...

O založení kláštera uvažoval ke konci života už Konstanciin manžel Přemysl Otakar I. J. Šilhan se domnívá, že tento plán vznikl brzy po založení kláštera v Oslavanech.⁷¹ Královští manželé byli přítomni jeho svěcení v listopadu roku 1228⁷² a „*cítili se zahanbeni, že první ženský cistercký klášter u nás vznikl*

⁶⁸ VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II*, s. 390. Též: ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 489.

⁶⁹ KUTHAN, *Fundace a počátky kláštera cisterciaček v Tišnově*, s. 366. K Robertovi souhrnně: HLINKA, *Olomoucký biskup Robert*, s. 79-92. Biskupu Robertovi věnovala svoji diplomovou práci Eva Svobodová: *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě*. Olomouc, 2010. 120 s. Diplomová práce. Palackého univerzita.

⁷⁰ CDB III/2, č. 215, s. 283. Na prosbu krále Václava, markraběte moravského Přemysla a královny Konstancie konfirmoval Robert klášteru patronátní právo na kostel sv. Václava v Tišnově a prominul mu desátky ze všech kostelů, které klášter držel.

⁷¹ ŠILHAN, *Počátky tišnovského kláštera*, s. 314.

⁷² KOL., *Přemyslovci*, s. 418.

soukromým založením. Král to chtěl „dohnat“⁷³ a vyhlédl pro klášter lokalitu „Trebov“⁷⁴, ale zemřel dříve, než stačil svůj záměr realizovat. Jak je nám již známo, nadační podpora stavby kláštera nebyla v této době ničím výjimečným. Panovník tak zaručoval spásu celému království a sobě klidný posmrtný život. Někjaký zbožný skutek byl v podstatě panovnickou povinností. U Přemysla ale snaha odčinit své pozemské hříchy vyvstala s mnohem větší naléhavostí.

Ke konci 12. století narušily Přemyslovi neotřesitelnou vládu dvě záležitosti, jež se bezprostředně dotýkaly jeho osoby a jejichž řešení stanulo před papežskou kurií. První viditelné potíže způsobil Přemyslovi pražský kanovník a probošt kapituly v Sadské Arnold. Příčinnou jeho rozhořčení bylo dosazení kaplana Daniela Milíka do biskupské hodnosti v Praze. V písemné stížnosti Římu uvedl, že Daniel nebyl do úřadu zvolen volbou celé kapituly, ale dosazen z moci panovníka. I když se snažil Daniela nejrůznějšími výmysly před kurií „shodit“, ničeho nedosáhl, ba naopak musel Daniela prosit za odpuštění a slíbit, že se dalších útoků nedopustí. Svě slovo ale nedodržel a koncem roku 1199 se osobně vypravil do Říma s další mnohem útočnější žalobou. V důsledku vážných obvinění nařídil papež Inocenc III. mohučskému metropolitovi a biskupům v Pasově a v Řezně obeslat Daniela před kurií. I když kurie si nejspíš byla vědoma Arnoldovy zaujatosti a pokládala jeho obvinění za lživá, nenechala si ujít příležitost zasáhnout do poměrů v české církvi a oslabit tak Přemyslovi moc. Druhý spor, který papež později dával jako příklad nemravnosti celé Evropě, se týkal Přemyslovy zákonné manželky Adléty. Do sňatku s dcerou míšeňského markraběte Albrechta vstoupil Přemysl někdy mezi lety 1178-1180. Přemysl mohl být s manželkou spokojený, její rodina ho podporovala ve státnických zájmech a sama Adléta ho obdařila četným potomstvem: synem Vratislavem a dcerami Markétou, Božislavou a Hedvikou. Jenže po dvaceti letech Přemysl manželku zapudil a manželství prohlásil za neplatné. Jaké byly hlavní

⁷³ ŠILHAN, *Počátky tišnovského kláštera*, s. 314. S tímto tvrzením nesouhlasím, uvádím ho pouze jako jednu z možností, která byla v souvislosti s tímto tématem vyslovena. Za jakých konkrétních podmínek se zrodil plán na výstavbu kláštera nelze vzhledem k absenci pramenů tvrdit. Dle mého názoru nejednal Přemysl v důsledku „zahanbení“, pouze se nechal inspirovat novými trendy.

⁷⁴ Místo Trebov či Trebow je zmíněno v zakládací listině kláštera vydané moravským markrabětem Přemyslem roku 1234 ve Znojmě: CDB III/1, č. 88, s. 97-100. V literatuře, např. KUTHAN, *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, se někdy ztotožňuje v originále uvedený Trebow s Moravskou Třebovou. Zda toto místo mělo sloužit přímo ke zřízení kláštera nebo mělo být vyměněno za místo jiné, nelze již dnes zjistit. Viz HLADÍK, *Porta coeli*, s. 67.

motivy tohoto činu s jistotou nevíme.⁷⁵ Každopádně na svém rozhodnutí nehodlal již nic měnit, což potvrdil novým sňatkem s dcerou uherského krále Ondřeje III. Konstancií v polovině roku 1199. Zhrzená Adléta se ale nehodlala jen tak vzdát a požádala o pomoc papeže.⁷⁶ Činila tak hlavně v zájmu svých dětí, neboť otázka právoplatnosti prvního manželství se prolínala s otázkou nástupnictví na český trůn. Roku 1200 se druhé manželce Konstancii narodil syn Vratislav (jasná provokace k zastínění prvního syna Vratislava), který však v brzkém věku zemřel. Jaká byla Přemyslova troufalost, když o čtyři roky později v rámci rozehrané politické partaje přislíbil, že uzná nároky první manželky Adléty a Konstancii opustí.⁷⁷ Opětovné soužití Přemysla a Adléty ale netrvalo dlouho. Konstancie pravděpodobně dál obývala pražský dvůr a jakmile roku 1205 porodila syna Václava, nestálý Přemysl ji opět přijal. Zestárlá Adléta se uchýlila ke svému bratrovi Dětrichovi a s jeho pomocí obnovila u kurie manželský spor. Ani tentokrát se však nedočkala zdárného konce. Koncem roku 1207 zasnoubil král Filip Švábský svou dceru Kunhutu, vnučku císaře Barbarosy, mladičkému princovi Václavovi a tím fakticky uznal legálnost Přemyslova druhého sňatku.⁷⁸

Přemyslovy neslýchané činy čistě politických zájmů vzbudily pobouření nejen v tamějším prostředí, ale neunikají pozornosti ani současným historikům. Proto se v literatuře často setkáváme s názorem, že o založení kláštera Přemysl uvažoval, aby odčinil své pozemské viny.⁷⁹ Přestože „odčinění pozemských vin“ byl v té době jakýsi obecný pojem a nemuselo to nutně znamenat, že dotyčný se dopustil nějakého těžkého hříchu. Jenže smrt byla rychlejší, a tak Přemyslovy plány převzala manželka, královna-vdova Konstancie.

Místo k založení kláštera bylo Přemyslem jasně vytyčeno, ale objevilo se zde několik okolností, které donutily Konstancii opustit původní záměr vybudovat klášter v Tišnově a uchýlit se k realizaci kláštera při kostele sv. Petra v Praze, kde tehdy sídlil řád německých rytířů. Co se těmito okolnostmi myslí? V úvahu připadá stále větší rozpínavost řádu německých rytířů, která se mohla stát nebezpečnou i pro

⁷⁵ J. Žemlička vylučuje politické motivy a za Přemyslovým jednáním vidí osobní pohnutky vedené čistou smyslností. Naopak politické motivy v Přemyslově jednání hledá ČERNÁ, *Rozvod*, s. 18-20. K problematice se též vyjadřuje NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 239.

⁷⁶ K počátkům procesu: CDB/II, č. 8, s.6-8, č. 9, s. 8-9, č. 20, s. 14-16.

⁷⁷ O Přemyslově slibu: CDB/II č. 55, s. 49. Též: NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 267-269.

⁷⁸ ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, s. 87-101.

⁷⁹ Např. HLADÍK, *Porta coeli*, s. 67., ZACPAL, *Klášter Porta coeli a Podhorácké muzeum*, s.4.

politiku Václava I. Jejich moc ve střední Evropě rostla. Uherský král Ondřej II., bratr královny Konstancie, jim roku 1222 kromě značných území na Sedmíhradsku věnoval velké svobody a exempční výsady. Němečtí rytíři ale štědrosti krále zneužili a za podpory německých kolonistů se pokusili zřídit vlastní stát. Na svou zradu doplatili, když byli v roce 1225 vyhnáni ze země. Spor se však vlekl dalších pět let. Po neúspěchu v Sedmíhradsku si němečtí rytíři našli nového spojence. Začali jednat s polským knížetem Konrádem Mazovským o vpádu do pohanského Pruska. Václav I. sledoval tento vývoj s patřičnou nelibostí a zaujal k řádu u sv. Petra odmítavý postoj. Poloha jejich sídla byla navíc důležitým strategickým bodem v podhradí, takže Václavovy obavy byly na místě. Když pak Konstancie přišla s nápadem, že sídlo německých rytířů a jejich statky odkoupí pro svůj klášter, Václav ji jednoznačně podpořil. Za získání pražských statků německých rytířů královna zaplatila vysoké částky. Od Špitálských bratrů Panny Marie z řádu německých rytířů koupila za 1500 hřiven stříbra vesnici Hloubětín a některé jiné statky. Aby vůbec měla na tuto transakci prostředky, prodala vidžínský újezd za 600 hřiven tepelskému klášteru⁸⁰.

V téže době však Konstancie opět mění své plány a navrácí se k záměru založit klášter v moravském Tišnově. Do fundačních aktivit se totiž zapojuje mladší králova sestra Anežka, která se rozhodla zřídit špitál a klášter po vzoru sv. Františka. Střed města byl pro její záměry ideálním místem a tak se Konstancii naskytla možnost přenechat statky, získané od německých rytířů, pro Anežčino dílo.⁸¹ Obě dvě strany tak mohly být spokojené. Důležité místo na břehu Vltavy zůstalo v rukou církevní instituce pod vlivem panovníka a Konstancie získala volnou ruku k uskutečnění svých záměrů. Navíc protože si Konstancie vybrala cistercký řád, Praha byla jako místo pro nový klášter zcela nevhodná. Jak jsme se dozvěděli výše, dle usnesení kapituly generálního řádu nesměly cistercké kláštery vznikat ve městech, ale na odlehlých nejlépe neobydlených místech. V listině z 6. února 1233 se píše: „*Verum guia in ecclesia sancti Petri Pragae dominae religiosae ordinis Cisterciensis commode non poterant commorari, ipsis in Morauia, in loco Tusnowic*

⁸⁰ Tzv. Druhá vidžínská listina z 6. února 1233: CDB III/1, č.31, s. 29-31. Podrobnému rozboru listin se věnovala: JOACHIMOVÁ, *Fundace Královny Konstancie*, s. 495-501.

⁸¹ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 67-70.

dicitur, competentem constituimus mansionem.“⁸² (Protože však při kostele sv. Petra v Praze řeholnice řádu cisterckého bez nesnází nemohly přebývat, zřídili jsme jim na Moravě, v místě zvaném Tišnov, náležité bydliště.) Nesnázemi Konstancie nemyslí pouze nevhodně zvolené místo pro klášter, ale rovněž neustálé těžkosti ze strany německých rytířů. Ukázalo se, že i když byla rytířům uhrazena více jak polovina z celkové částky 1500 hřiven za pražskou komendu, nehodlají své působiště v nejbližší době opustit. Královna-vdova ale již déle čekat nemohla, vzhledem k pokročilému věku by se založení kláštera nemusela dožít. K tomu všemu ke Konstancii přicházely námitky ze strany německého obyvatelstva, v jehož osadě kostel sv. Petra stál. Kdyby se kostel přeměnil na klášter, došlo by k omezení účasti obyvatel na bohoslužbách. Situace se nakonec vyřešila tak, že Václav I. rozšířil pražským Němcům výsady, které jim byly uděleny již za Soběslava II. Konstancie ale už v tu dobu počítala s výstavbou v Tišnově.⁸³ Bažinaté území obklopené vysokými kopci v blízkosti řeky Svratky a říčky Loučky, na němž měl být klášter zřízen, leželo na středověké obchodní stezce vzdálené od vnějšího světa - ideální místo pro kolonizační úsilí při přetváření okolní divoké přírody v zemědělskou krajinu.⁸⁴

Konstancie si se stavbou pospíšila, nejen aby úspěšně dokončila úmysl svého zesnulého manžela, ale aby také ona sama měla po smrti kde složit své tělo. Je totiž možné, že Tišnov se měl stát jedním z pohřebních chrámů dynastie.⁸⁵ I když hlavní panovnickou nekropolí stále zůstával Pražský hrad, najdeme zde od sklonku 11. století celou řadu výjimek. Sv. Jiří a sv. Vítu tehdy začal konkurovat Vyšehrad. Ve svých klášterních fundacích se dal pohřbít Vladislav I.-Kladruby, na Strahov byl přenesen Vladislav II. Přemysl Otakar I. byl roku 1230 opět pohřben ve sv. Vítu. O devět let později v polovině října 1239 zemřel jeho syn moravský markrabě Přemysl, který byl, jak dokládá listina Václava I., pohřben v Tišnově: „...*fratris nostri Premisl, clare memorie quondam illustris marchionis Morawie, cuius corpus in prenominato monasterio requiescit.*“⁸⁶. Podle textu listiny, kterou vydal Václav I. roku 1240 v Tišnově, se dovídáme, že i královna Konstancie si výslovně přála být

⁸² CDB III/1, č.31, s. 30.

⁸³ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 70-71.

⁸⁴ ZACPAL, *Klášter Porta Coeli a podhorácké muzeum*, s. 3-4.

⁸⁵ VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české II*, s. 388.

⁸⁶ CDB III/2, č. 227, s. 305.

pohřbena ve svém klášteře: „...ubi prefata domina et mater nostra elegit et voluit sepeliri.“⁸⁷ Ještě 5. prosince 1240 darovala klášteru ves Komín⁸⁸ a následujícího dne zemřela.⁸⁹ Pokusy o vybudování nové nekropole neustaly ani v dalším průběhu století.⁹⁰ Jak se ještě dozvíme níže, novou Přemyslovskou nekropolí se stal Anežský klášter, jedna z fundací Václavovy „ženské trojky“.

Jak již naznačil J. Žemlička⁹¹, k výběru Tišnova přispěly i Konstanciiny mateřské city a možnost držet ochrannou autoritativní ruku nad mladším synem Přemyslem, markrabětem moravským. Jelikož k převzetí královského trůnu byl určen nejstarší syn Václav, mladším synům se nabízel prostor moravský. Přemysl Otakar pravděpodobně již předem uvažoval, že hodnost markraběte moravského přenechá svému druhorozenému synovi, neboť ještě v březnu roku 1223 se tituluje jako „král český a kníže moravský“, ale koncem července 1224 už vystupuje jako markrabě Moravy syn Vladislav⁹². Do úřadu ho dosadil otec na základě vlastního rozhodnutí bez souhlasu císaře, ale protože hrozil konflikt s Rakousy, raději si nad Moravou ponechal vlastní dohled. V únoru roku 1227 dvacetiletý Vladislav umírá a jeho pozici zaujímá třetí ze synů Přemysl.⁹³ V moravské hodnosti se uvádí až počátkem listopadu 1228, patrně kvůli stále neutuchajícímu napětí mezi českým a rakouským dvorem. Ambice Babenberků, prosazované zdatným bojovníkem rakouským vévodou Fridrichem, se staly jáblkem sváru bratrů Václava a Přemysla. Fridrich v červenci 1233 přepadl jižní Moravu a dobyl Bítov, nejspíš ve spojení s Přemyslem, i když o vlastní Přemyslově vojenské aktivitě nemáme zprávy⁹⁴. Václav I. bratrovy úmysly předem částečně vytušil a poslal na Moravu své velmože, aby ho hlídali. Fridrich Bojovný byl ale nucen kvůli onemocnění válku přerušit a do Rakouska mezi tím vpadlo vojsko uherského krále Ondřeje II. Václav I. neváhal, využil situace a obsadil Brno. Ovšem vzhledem k tomu, že za měsíc po vypuknutí konfliktu (srpen 1233) se Václav I. opět nacházel v západních Čechách, pravděpodobně došlo mezi bratry k jakési „gentlemanské dohodě“, na níž měla

⁸⁷ CDB III/2, č. 259, s. 351.

⁸⁸ CDB III/2, č. 258, s. 350.

⁸⁹ K úmrtí Konstancie: NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 750-751.

⁹⁰ BRAVERMANNOVÁ, ŽEMLIČKA, *Přemyslovci, Pohřby knížat a králů*, s. 348-349.

⁹¹ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 489.

⁹² CDB/II, č. 245, s. 237, č. 259, s. 250.

⁹³ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 138.

⁹⁴ NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 651.

patrně zásluhy matka Konstancie.⁹⁵ Odlišné stanovisko zaujal k těmto událostem J. Šilhan. Tvrdí, že markrabě Přemysl odmítl po smrti svého otce (prosince 1230) pokračovat v uskutečnění jeho plánu založit klášter, neboť neměl ve svých rukou celou Moravu. Do těchto souvislostí zasazuje i doložený pobyt Konstancie v Olomouci 21. ledna 1233. Konstancie zajela do Olomouce zjistit, zda by Přemysl přeci jen nebyl ochoten otcův plán přijmout a nechat vystavět klášter v místě Trebov. Jelikož Přemysl opět odmítl, Konstancie dojednala všechny potřebné změny a sama vybrala nové místo pro klášter – Tišnov.⁹⁶ Zdá se mi ovšem nepravděpodobné, že kdyby Přemysl skutečně odmítal „stavět“, vybrala by Konstancie pro stavbu kláštera místo, které bylo součástí Přemyslova území, a že by Přemysl daroval pro klášter pozemek⁹⁷ a dokonce že by sám vydal zakládací listinu kláštera⁹⁸. Přesto je možné, že uspíšení založení tišnovského kláštera proběhlo „v rámci celkové obnovy míru a dobrých vztahů mezi členy vládnoucí rodiny“⁹⁹. O spíše kladném vztahu Přemysla ke své matce a její fundaci svědčí i budoucí štedrá přízeň, kterou Přemysl Tišnovu věnoval. Např. 6. června 1235 v listině, vydané v Brně, daroval klášteru ves Lomnici¹⁰⁰.

Z územního hlediska byl Tišnov, jak už jsme si řekli, v držení moravského markraběte a Konstancie tak odtud mohla lépe dohlížet na Přemyslovo počínání. K dobru nepochybně přispělo, že Tišnov a jeho okolí byly zeměpanským majetkem. „Starší historikové se mylně domnívali, že Tišnov a sousední Březina byly majetkem Johanitů“¹⁰¹, markrabě Přemysl je měl následně získat zpět a darovat je matce pro výstavbu kláštera. G. Fridrich¹⁰² ale dokázal, že listiny, o které se jejich tvrzení opírala, jsou Bočkovými falsy. O zakoupení Tišnova od johanitů neexistuje žádný doklad, naopak z formulace listiny markraběte Přemysla vyplývá, že Tišnov a jeho okolí byly v trvalém držení moravských markrabat.¹⁰³ Navíc po smrti manžela Konstancie obdržela bohatý vdovský úděl a získala tak statky v provincii

⁹⁵ VANÍČEK, *Velké dějiny zemí koruny české II*, s. 333-339. Též: ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 155.

⁹⁶ ŠILHAN, *Počátky tišnovského kláštera*, s. 314.

⁹⁷ JOACHIMOVÁ, *Fundace královny Konstancie*, s. 498.

⁹⁸ CDB III/1, č. 88, s. 97-100.

⁹⁹ VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II*, s. 336.

¹⁰⁰ CDB III/1, č. 113, s. 139-140.

¹⁰¹ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 73.

¹⁰² FRIDRICH, *Kodex tišnovský*.

¹⁰³ HLADÍK, *Porta coeli*, s. 73-74.

břeclavské, přibyslavské, kunovské, hodonínské, bzenecké a budějovické¹⁰⁴. Jelikož se jednalo o netradičně velké obdarování, nechala si je potvrdit samotným papežem. Papež Řehoř XI. jí držbu údělu potvrdil listinou z 10. dubna 1231¹⁰⁵. Když si uvědomíme polohu jednotlivých provincií a měst, které Konstancie spravovala, zjistíme, že všechny leží nedaleko od sebe a tak je možné, že Konstancie zvolila Tišnov také pro jeho výhodnou strategickou polohu. Z Tišnova byla nablízku svým moravským statkům¹⁰⁶ a zároveň to neměla daleko ke královskému dvoru do Prahy.

3.2. Královna Kunhuta, zakladatelka po boku manžela

Vedle Konstancie žila na královském dvoře manželka českého krále Kunhuta Štaufská. I když by se zdálo, že jako přední žena království měla ona ten největší vliv na chod dvora, nejvýhodnější pozici stále zaujímal Václavova matka. Připomeňme si, jaký vliv měla na oba své syny, byla jim vzornou matkou i rádkyní, a jaké polické úsilí vyvinula, aby prosadila své zájmy související s vybudováním Tišnova. Pozice Konstancie byla v souladu s tehdejšími zvyklostmi. Přesto se Kunhuta mohla cítit odstrčená, zastíněná aktivitou své tchyně, a proto se i ona rozhodla projevit své schopnosti a rovněž se zasloužit o vybudování ženského kláštera. I když byla o generaci mladší (narodila se někdy kolem roku 1200), zvolila stejnou variantu jako Konstancie. S úspěchy výstavby Tišnova byla jistě obeznámena a patrně se chtěla Konstancii vyrovnat a držet se kontemplativní řehole, vhodnější pro její postavení. Klášter dnes známý jako Marienthal tak světila do rukou cisterciáček.

O osobním životě královny Kunhuty máme pouze sporné údaje, a proto je velmi obtížné vysledovat, jaké důvody ji k fundaci Marienthalu vedly. Příliš nám nepomůžou ani dochované listiny. Kunhuta sama jich vydala relativně málo a ty, které vydal většinou její manžel a ve kterých je zmiňována, se týkají především majetkových a právních záležitostí.¹⁰⁷ Starší literatura hledala příčiny založení Marienthalu v Kunhutině dětství. Kunhuta se údajně cítila vina za smrt svého otce.

¹⁰⁴ Územnímu rozsahu majetků královny-vdovy Konstancie se ve své bakalářské práci částečně věnovala Veronika Knoflíčková: *Konstancie Uherská jako královská vdova*. Brno, 2008. 36 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, FF, Historický ústav.

¹⁰⁵ CDB III/1, č. 6. s. 4-5.

¹⁰⁶ O této možnosti se zmiňuje: ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 489.

¹⁰⁷ ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 133.

Otec Kunhuty Filip Švábský zasnoubil na počátku 13. století jednu ze svých dcer bavorskému falckraběti Otovi z Wittelsbachu, jenže později toto zasnoubení zrušil. Když byl pak roku 1208 Otou z Wittelsbachu zavražděn, vyvstalo podezření, že se tak stalo právě kvůli nepovedeným zasnubám. Jenže onou zasnoubenou dcerou nebyla Kunhuta. Jedná se o omyl, který uvedl do literatury J. Heimburský¹⁰⁸, který zaměnil Kunhutu se skutečnou snoubenkou Oty Wittelsbašského Konstancíí.¹⁰⁹

Pro stavbu kláštera bylo vybráno místo na poloviční cestě mezi Zhořelcem a Žitavou¹¹⁰ na „bývalém donínském majetku jménem Seifersdorf“¹¹¹. Na jednu stranu se jednalo o nepříliš úrodnou oblast na samém severu Českého království, na druhou to bylo místo strategicky významné. Díky své poloze se zde střetávaly kulturní a politické vlivy nejen z Čech, ale i ze sousedních zemí Říše a ze Slezska. Neúroda zdejší půdy a s tím spojené omezené ekonomické možnosti zdejší šlechty způsobily, že zde jako první vyrostly kláštery minoritské a několik klášterů dominikánských.¹¹² Kunhuta vědoma si místních nedostatků chtěla snad danou situaci zlepšit. Klášter byl tedy pravděpodobně plánován jako duchovní a vzdělávací centrum kraje pro urozené dívky ze širokého okolí. Musíme si uvědomit, že v oblasti Žitavska, východní Horní Lužice a celých severovýchodních Čech jiný ústav tohoto typu nebyl.¹¹³ Nejbližší klášter v severočeské oblasti se nacházel až v Hradišti nad Jizerou.¹¹⁴

Přestože je za zakladatelku kláštera považována Kunhuta, fundace sloužila i k prosazení územních cílů krále Václava.¹¹⁵ Hraničním oblastem, Žitavsko nevyjímaje, přikládali čeští králové z pochopitelných důvodů velký strategický význam. Na sever od Prahy se rozkládaly zejména statky Hrabšiců a Marvarticů, přičemž český král tu disponoval jediným královským městem-Boleslaví. Další královské statky ležely až právě v Žitavsku.¹¹⁶ Fundace Marienthalu měla panovnickovo postavení na Žitavsku upevnit a navíc posílit držbu sousedního

¹⁰⁸ *Letopis Jindřicha Heimburského*, ed. J. Emler, FRB III, Praha 1882, s. 311.

¹⁰⁹ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 19, 64.

¹¹⁰ VANÍČEK, *Velké dějiny zemí koruny české II*, s. 389.

¹¹¹ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 17.

¹¹² ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 132.

¹¹³ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 19. Těž: ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 124.

¹¹⁴ ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 142.

¹¹⁵ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 491.

¹¹⁶ ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 125.

Záhvozdu, o který výrazně usilovali i míšeňští Wettinové.¹¹⁷ Záhvozď se rozkládal na pomezí Čech a Budyšínska. Na základě srbského původu slova J. Žemlička¹¹⁸ soudí, že šlo o území za hvozdem směrem z Milčanska a Míšeňska. O Budyšínsko, resp. tehdejší Milčansko, projevoval král Václav též neobvyklý zájem. Mohly ho k němu pojit nějaké osobní vazby, neboť v mládí ho otec vyznamenal titulem „plzeňského a budyšínského knížete“. První zmínka o Záhvozdu pochází z roku 1144. Zdá se, že Žitavsko k němu patřilo až do počátku 13. století, kdy ho Přemysl Otakar I. připojil k Čechám. Největší podíl půdy v Záhvozdu drželo míšeňské biskupství, což vedlo k několika ostrým sporům s Přemyslem i Václavem.¹¹⁹ Patrně ve snaze udržet Žitavsko a získanou část Záhvozdu pro Českou korunu, povolal Václav do těchto oblastí významné české rody Ronovců a Markvarticů, kteří si zde společně s drobnou šlechtou a purkrabími z Donína stavěli svá panství na odlesněné půdě.¹²⁰ Jenže Václav se nespokojil pouze s posílením pozic na daném území, chtěl zde prosadit i své vlastní zájmy a to mu umožnila právě fundace Marienthalu. Posílil tak nejen moc státu, ale přímo vliv panovníka. „Pozemkový majetek, který jeptišky dostaly nebo měly v budoucnu získat, zůstal z titulu zakladatelských práv pod vrchní správou českého krále. Fundací královského kláštera Václav I. zajišťoval českým vládcům v daném regionu možnost bezprostředních zásahů“.¹²¹ Klášter měl do budoucna možnost rozšiřovat své pozemky hlavně na úkor šlechtických statků, protože jeho královští zakladatelé dbali o to, „aby tu feudální práva k půdě ještě nebyla důsledně rozdělena“.¹²²

Purkrabí z Donína, štedří příznivci kláštera, získali statky na Žitavsku ve 30. letech 13. století, tedy někdy těsně před stavbou. Zřejmě zastávali funkci jakýchsi zprostředkovatelů královské moci na lužicko-českém pomezí, kde měl král jen málo opěrných bodů. Marienthal byl založen přímo v centrum jejich ostritzského území.¹²³ Klášterní tradice praví, že to byl právě Ota z Donína¹²⁴, kdo navedl

¹¹⁷ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 19.

¹¹⁸ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 192.

¹¹⁹ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 192.

¹²⁰ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 19-20. Autorka tak soudí na základě J. Urbana, který tvrdí, že podobnou taktiku jako na severu země praktikovali Přemyslovci na jiných hraničních územích. Např. v jižních Čechách nechali rozlehlá území Vítkovům, v severozápadních Čechách Hrabšicům, aby kolonizovali hraniční hvozď „pro český stát“.

¹²¹ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 20-21.

¹²² ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 138.

¹²³ ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234-1547)*, s. 201-202.

královnu Kunhutu k výstavbě kláštera v okolí Ostrožna. Za své služby byl následně odměněn tím, že první abatyší Marienthalu se stala jeho dcera Adéla.¹²⁵ Jisté je, že Donínové marienthalské cisterciačky podporovali už od počátků kláštera až do restaurace klášterních majetků na konci 15. století. Je rovněž možné, že se přímo podíleli na založení kláštera a že mezi nimi a králem vznikla jakási úmluva, díky níž Donínové opustili Žitavsko a uchýlili se na hrad Grabštejn, kam se přesunulo těžiště jejich moci právě ve 13. století.¹²⁶

Kunhuta si pravděpodobně vybrala cisterciačky podle vzoru své tchyně, ovšem možná měli na výběru řádu zásluhu i Donínové. Každopádně víme, že spojení Marienthalu s cisterciáčkami nebylo úplně tradiční. Výše jsme si řekli, že na Žitavsku a v okolí vyrostly nejprve kláštery minoritské. Cisterciácký řád je sem tedy přiveden jaksí proti proudu času a v době, kdy už jsou dějiny řádu za svým zenitem. Jelikož těsně před založením kláštera byla na Žitavsku dokončena poslední vlna kolonizace¹²⁷, a tudíž klášter nebyl založen v pustině, jak by odpovídalo cistercké řeholi, neplnil zde řád ani tradiční úlohu kolonizátora, který přináší do kraje nové poznatky a pozvedá jak ekonomickou tak vzdělanostní úroveň.

Dle dochovaných pramenů klášter patrně neplnil ani roli rodového kláštera nebo pohřebiště rodu. Nemáme zprávy o tom, že by se do marienthalského kláštera uchýlila některá z Přemysloven a nejspíš zde nežila ani žádná jeptiška královské krve.¹²⁸

Další činy Kunhuty v církevní oblasti je velmi obtížné vysledovat. Společně s manželem věnovala církvi značnou přízeň, ale vždy (kromě Marienthalu) stojí v jeho pozadí. Kunhuta je zmiňována pouze ve spojitosti se zástavbou či prodejem duchovních statků. Přestože J. Žemlička¹²⁹ tvrdí, že nevíme, že by se jinak Kunhuta

¹²⁴ Otovi z Donína, který se zřejmě podílel na kolonizaci Žitavska, věnovala svou diplomovou práci Jitka Vondráčková: *Purkrabí z Donína na Grabštejně*. Praha, 2002. Diplomová práce. Karlova univerzita.

¹²⁵ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 17-18. Autorka dodává, že příslušnost první abatyše kláštera k rodu purkrabích z Donína není středověkými prameny potvrzena. Též: ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234-1547)*, s. 201-202.

¹²⁶ ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234-1547)*, s. 201-202. Autor poznamenává, že v klášterním archivu se dochovalo několik listin, které se váží pouze k záležitostem Donínů a na první pohled nemají s klášterem nic společného, např. KAMtb č. 34, 1329, č. 52, 1357, i to podporuje sepětí jeptišek s Doníny – klášter snad částečně fungoval jako archiv důležitých listin tohoto rodu.

¹²⁷ ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234-1547)*, s. 195.

¹²⁸ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 19.

¹²⁹ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 491.

o dobročinnost a charitu více zajímala, písemné zprávy potvrzují, že v posledních letech svého života poskytla podporu dominikánkám v Brně, pražským johanitům a křižovníkům s červenou hvězdou, benediktinkám v Kladrubech, stejně jako biskupskému chrámu v Míšni.¹³⁰ J. Zdichynec¹³¹ ještě zmiňuje cistercký klášter v Plasích a strakonické johanity.

3.3. Světice Anežka

Roku 1245, tři roky před svou smrtí, pomohla ještě Kunhuta rozšířit klášter klarisek v Praze¹³², chrám, o jehož výstavbu se zasloužila nejvýraznější postava ze všem tří dam z okruhu krále Václava, jeho mladší sestra Anežka.

Anežčině narození roku 1211¹³³ předcházela údajně, kromě složitých politických při jejího otce Přemysla Otakara I., prorocký sen její matky královny Konstancie, zakladatelky Tišnova. O tomto snu vypráví Anežčin životopisec: *„Matka, když ji (Anežku) nosila pod srdcem, uviděla ve snách zřejmě předpověď budoucnosti. Zřela se totiž, jak vstupuje do komnaty, ve které byla uchovávána její četná a královská roucha. Když se na ně podívala, spatřila mezi nimi viset řeholní roucho a plášť šedé barvy a provaz, jímž se opásávají sestry řádu sv. Kláry. Velmi se divila, kdo si položil mezi její drahá roucha tak hrubý jednoduchý šat, a tu uslyšela k sobě pronášet tato slova: „Nediv se, neboť dítě, které nosíš bude užívat takový šat a stane se světlem celého českého národa. Bůh pak, který zná věci budoucí a který je ukazuje dříve, než se stanou, zobrazil malou a na svět zrozenou Anežku náznaky těla jako budoucí svatu tím, že ji obdařil jakousi silou ukazovat věci v jejich pravé podobě.“¹³⁴ At už se tento sen Konstancii skutečně zdál či ne, do konce svého života dceři pomáhala, zvláště při založení špitálu sv. Františka a kláštera klarisek.¹³⁵ Zúročila tak zkušenosti, které nabyla při realizaci výstavby*

¹³⁰ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 25-26.

¹³¹ ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku od založení do husitských válek*, s. 133.

¹³² POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 104.

¹³³ Ve starší literatuře je mylně uváděn rok 1205 nebo 1206, většina novějších autorů se shoduje na roce 1211. V. Kybal má vlastní teorii, na jejímž základě klade Anežčino narození do roku 1208.

¹³⁴ VYSKOČIL, *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy svaté Kláry*, s. 101-102. Krásná slova, leč o jejich pravdivosti můžeme pochybovat. Anežčin životopis byl určen hlavně k její kanonizaci a šlo tedy o zachycení všeho, co mohlo její svatost jakkoliv podpořit. S podobnými citáty se můžeme setkat i v životopisech jiných světců.

¹³⁵ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 14.

Tišnova. Anežka se stala vzornou pokračovatelkou své matky, i když se na své duchovní cestě vydala zcela jiným směrem.

Osud Anežce připravil na její pozemské pouti celou řadu zvrátů, které zanechaly na jejím charakteru hluboké stopy. První nová zkušenost přišla už ve třech letech jejího života, když byla jako tříletá zasnoubena synovi slezského knížete Jindřicha Bradatého a jeho manželky Hedviky a poslána na výchovu do kláštera v Třebnici. Její budoucí manžel byl vlastně jejím bratrancem, neboť jak jsme se dozvěděli výše, sv. Hedvika Slezská byla Anežčinou tetou. Společně s Anežkou odjela do Třebnice i její sestra Anna, která posléze zprostředkovávala vztahy mezi Slezskem a Českým královstvím. V klášteře v Třebnici Anežka strávila celkem tři roky. Pod svá ochranná křídla ji vzala dcera sv. Hedviky Gertruda, která se v roce 1232 stala třebnickou abatyší. I ona, stejně jako později Anežka, proslula svou štedrostí vůči potřebným a byla uctívána jako svěřice. Anežčin třebnický pobyt byl ukončen poté, co Anežčin snoubenec předčasně zemřel. Anna zůstala u slezského dvora, kde se roku 1216 provdala, a Anežka se vrátila do Čech. Otec Přemysl již měl pro ni vymyšlen nový plán. Tentokrát ji poslal do premostráckého kláštera v Doksanech, který založila kolem roku 1143 Anežčina babička, královna Gertruda, manželka krále Vladislava II. Doksanský klášter byl vyhledávaným kulturním a výchovným střediskem české šlechty a o Anežku se tak přibližně rok a půl staraly některé její vznešené příbuzné.¹³⁶ „*Doksany byly v oné době aristokratický klášter prvního řádu a dcera králova zapadala do něho jako vzácný květ do zušlechtěné zahrady.*“¹³⁷

Jenže ani tady jí nebylo dopřáno dlouhého klidu. Následujících dvanáct let byla Anežka pouhou figurkou otcovy sňatkové politiky. Kolem roku 1219, tedy když bylo Anežce přibližně osm let, hledal vhodnou nevěstu pro svého syna sám císař Fridrich II. Ve vidině sblížení české královské rodiny se Štaufy odvolal Přemysl dceru Anežku z Doksan a vyslal ji na dvůr rakouského vévody Leopolda VI. Babenberského do Vídně, kde měla získat vychování hodné budoucí císařovny. K babenberskému dvoru nebyla poslána náhodně, místo vybral sám Fridrich po poradě se svými rádci, mezi nimiž byl i Leopold. Anežka dosud vychovávána ve strohém klášterním prostředí si asi jen těžko zvykala na honosný dvorský život

¹³⁶ POLC, *Svěťice Anežka Přemyslovna*, s. 7-19.

¹³⁷ KYBAL, *Svatá Anežka Česká*, s. 36.

ve Vídni. Teprve čas by možná způsobil své, ale to už Anežka podruhé putovala zpět k otci. Rakouský vévoda Ludvík totiž vymohl od papeže dispens v pokrevním příbuzenství a místo snoubenky římského krále Jindřicha zaujala jeho vlastní dcera Markéta.¹³⁸ Potřetí se Anežka stala předmětem „obchodu“ kolem roku 1225. Jejím manželem se mohl stát mladý anglický král Jindřich III. Nabídka vzešla od Anglie, která mezi říšskými knížaty hledala nového spojence proti Francii. Důvěrně utajená jednání mezi českým a westminsterským dvorem probíhala až do roku 1228. Hlavní úskalí představovala nejspíš výše Anežčina věna, Přemysl by na sňatku příliš nezískal, a proto jeho zájem nakonec ochabl.¹³⁹ Poslední nabídka k sňatku přišla zcela nečekaně od ještě více nečekaného nápadníka. O ruku Anežky žádal sám císař Fridrich II. Tentokrát si Anežka nenechala nic diktovat a ve své vlastní vůli zasnoubení odmítla. Zvolila pro sebe důstojnějšího ženicha, rozhodla se zasvětit zbytek svého života Bohu. Přemysl přeci jen zprvu nebral Anežčiny úmysly vážně a patrně dal císaři vyhýbavou odpověď. Poté, co ke dvoru přišla druhá žádost, obrátila se Anežka o pomoc k papeži Řehoři IX., který nadšen úmysly světice, rád vyhověl jejímu přání.¹⁴⁰ Že by někdo odmítl nabídku samotného císaře se nestávalo běžně, natož šlo-li o ženu. Ale Anežka nebyla ženou jen tak ledajakou. V první řadě byla dcerou královskou, za druhé téměř celé dětství strávila v klášteře, ke kterému citově přilnula. Není se čemu divit, že si po všech „tahanicích“, kterými si musela z vůle otce projít, zvolila uchovat svou panenskou čistotu navždy. Navíc toho roku umírá v Marburku (listopad 1231) Anežčina neobyčejná sestřenice Alžběta Durynská, což nepochybně ještě zesílilo Anežčinu touhu žít v souladu s duchovním ideálem řehole sv. Františka a sv. Kláry.

Srovnání Anežky s Alžbětou nabízí historikové už od interpretací V. Novotného¹⁴¹. Její vliv na Anežku určitě nebyl zanedbatelný, ale po porovnání životů obou světic musíme nutně dojít k závěru s celou řadou odlišností. Pro příklad uvedeme některé z nich. Stejně jako Anežka byla Alžběta v nejútlejším věku zasnoubena, ale dětství neprožila pod dohledem řeholních sester, ale vyrůstala na durynském dvoře svého snoubence na hradě Wartburg, kde nikdy neumlkala hudba

¹³⁸ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 21.

¹³⁹ Během jednání došlo ke stykům anglického krále i s jinými říšskými knížaty a nakonec i k setkání v Antverpách v září 1227, k tomu více: JOACHIMOVA, *Anežka Přemyslovna*, s. 26-27.

¹⁴⁰ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 29-35.

¹⁴¹ NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 682.

a tanec, neustávaly turnaje a světské radovánky. Její dvorskou výchovu měla na starost kněžna Žofie, která se snažila Alžbětě i přes její odpor vštípit návyky hodné budoucí královny. Jenže Alžběta si počínala velmi svobodomyšlně. Musela se vyrovnávat s nepřízní hostitelské rodiny, která její zbožností, štedrostí a ctnostmi opovrhovala. Přesto byla rozhodnutá vytrvat a provdat se, i když příbuzní durynského lankraběte a jeho rádcí proti Alžbětě otevřeně vystupovali a radili mu, aby ji vrátil otcí. Svatba s Ludvíkem se slavila roku 1221 na hradě Wartburg.¹⁴² Zato Anežka nikdy statut manželství nepoznala, i když „pokusů“ bylo víc než dost. Alžběta se připojila k třetímu řádu sv. Františka¹⁴³, kdežto Anežka ovlivněná klariskami nakonec zřídila řád vlastní. Z tohoto předpokladu vyšla i J. Joachimová, která Anežčiny aktivity spojuje především s bojem o konečné prosazení regulí řehole, v němž podporovala původní úmysly sv. Kláry.¹⁴⁴ Obě ženy odlišovala též nestejná míra samostatnosti. Alžběta jednala od roku 1225 pod přísným dohledem Konráda z Marburku, který se po přeložení bratra Rodigera stal jejím zpovědníkem. Alžběta se naplno podrobovala jeho často kontroverzním nařízením, za což snášela ostrou kritiku okolí. Na druhou stranu pod jeho vedením nerozházela bezděčně veškerý svůj majetek, ale postupovala alespoň trochu rozvážně.¹⁴⁵ Oproti tomu Anežka si počínala velmi nezávisle. Žádného vlastního duchovního vůdce neměla, spoléhala na svoji vlastní intuici. Odmítla císařovu nabídku k sňatku, oblékla řeholní roucho a založila jediný řád českého původu. Můžeme snad předpokládat, že své plány konzultovala nanejvýš se svým bratrem králem Václavem I. a se setrou Annou. V. Vaníček ji v tomto ohledu označil za „typově emancipovanou ženu, usilující o vrcholné uznání svých kvalit v duchu dobových ideálů“. Zároveň zdůraznil, že o její „duševní ctižádosti nelze pochybovat, jelikož sama ovlivňovala muže vedoucí františkánskou politiku a nehodlala se jimi pasivně vést“.¹⁴⁶

¹⁴² ADAMSKA, *Milosrdenství, chudoba a radost*, s. 9-26.

¹⁴³ První pravidla pro III. řád sv. Františka, tj. pro bratrstvo kajících se sester a bratrů, byla zřejmě sestavena v roce 1221, viz FOLTYŇN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 99. Do tohoto řádu vstupovali jak lidé svobodní tak žijící ve stavu manželském a uskutečňovali františkánský ideál, aniž by opustili běžný způsob života.

¹⁴⁴ JOACHIMOVÁ, *Anežka Přemyslovna a sv. Klára*, s. 41-69. K tématu se vyjadřuje též: POSPÍŠILOVÁ, *Anežka a její boj o řeholi*, s. 51-77.

¹⁴⁵ ADAMSKA, *Milosrdenství, chudoba, radost*, s. 32, 60-61. K osobě Konráda z Marburku např.: BECK, *Konrad von Marburg: Inquisitor in Deutschland*, Breslau 1871.

¹⁴⁶ VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české II*, s. 393.

V Anežčině fundacích v dokonalém souladu splynuly dva proudy a vytvořily velkolepé dílo, které zastínilo vše, co předchozí vytvořili. Po vzoru Alžběty nechala v Praze vybudovat špitál, první svého druhu v Čechách: „*Aby napodobila svoji sestřenicí, blaženou Alžbětu, vystavěla pak u paty pražského mostu slavný špitál, který obdařila hojnými dary...*“¹⁴⁷ Po vzoru své matky a ostatních příbuzných založila klášter. S výběrem místa si nemusela dělat starosti. Matka Konstanci ji se souhlasem syna, krále Václava, přenechala k dispozici majetek, který odkoupila od komendy německých rytířů – kostel sv. Petra na Poříčí se statkem a sousedními vesnicemi.¹⁴⁸ Bratr Václav I. stavbu podpořil darováním pozemku na pravém břehu Vltavy poblíž kostela sv. Haštala.¹⁴⁹ Lokace výstavby byla vybrána s ohledem na umístění budoucích městských hradeb, které měly v příštích letech oběhnat hlavní osady v podhradí. V zájmu řádu působit mezi nejhudšími vrstvami obyvatelstva se se stavbou začalo na severovýchodním okraji města. Přesné datum založení kláštera se špitálem neznáme. Stalo se tak pravděpodobně na počátku Václavovy vlády, někdy kolem roku 1231, kdy byly ukončeny veškeré pokusy o Anežčino provdání.¹⁵⁰ Jediný písemný doklad z této doby, ve kterém se objevuje zmínka o špitálu sv. Františka, je opět tzv. vidžínská listina z 6. února 1233¹⁵¹, kde královna-vdova Konstancie podstupuje špitálu sv. Františka statky odkoupené od komendy německých rytířů. Z listiny mj. vyplývá, že špitál sv. Františka započal svou činnost nejpozději roku 1232. Stavba kláštera postupovala velmi rychle, neboť 21. března 1234 přijal král Václav I. klášter a špitál pod královskou ochranu.¹⁵²

První sestry byly do nového kláštera uvedeny podle legendy z Tridentu. Je ovšem možné, že přišly přímo z mateřského kláštera sv. Kláry v Assisi.¹⁵³ K pěti italským řádovým sestrám se o nejbližším svátku sv. Martina připojilo sedm vznešených dívek z Českého království. V čase svatodušních svátků završila jejich formaci sama Anežka, když se vzdala světské hodnosti a za přítomnosti svého bratra Václava, matky Konstancie, sedmi biskupů a dalších vstoupila do svého

¹⁴⁷ *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy svaté Kláry*, s. 106.

¹⁴⁸ CDB III/1, č.31, s. 30.

¹⁴⁹ CDB III/1, č. 79, s. 85-87.

¹⁵⁰ SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 47.

¹⁵¹ CDB III/1, č. 31, s. 29-31.

¹⁵² CDB III/1, č. 62, s. 65-66.

¹⁵³ Zaznamenává to řada minoritských kronik, např. *Cronica anonyma fratrum minorum Germania*.

kláštera jako jedna ze sester. Na základě tří papežských listin¹⁵⁴ vydaných během roku 1234 vyplývá, že ke složení Anežčina řeholního slibu mohlo dojít v den vydání králova privilegia (21. března, úterý) nebo lépe v sobotu 25. března v den Zvěstování Panny Marie. Čas svatodušních svátků (11. června), jež uvádí legenda, rovněž připadají v úvahu, neboť v tuto dobu bývali na řádových kapitulách pravidelně přijímáni noví členové minoritského řádu. H. Soukupová se však domnívá, že Anežka by tak dlouho po vydání králova privilegia nečekala.¹⁵⁵

Během dalších let existence kláštera Anežka udržovala hojný písemný styk se sv. Klárou ve znamení společného úsilí o ustálení řádových pravidel.¹⁵⁶ Zároveň se jako abatyše kláštera musela potýkat s problémy, které vyvstaly ze strany minoritů při kostele sv. Jakuba.¹⁵⁷ Rovněž se musíme alespoň v krátkosti zmínit o stavebních aktivitách v Anežčině kláštere po smrti krále Václava I. Tehdy Anežka upnula své síly k oslavě přemyslovského rodu prostřednictvím vybudování důstojného mauzolea. Anežčiným společníkem při výstavbě byl nový král Přemysl Otakar II. syn Václava I. a Kunhuty Štaufské. Královská korunovace proběhla v den narození Páně roku 1261, téhož dne byla zahájena i stavba mauzolea zasvěcená Salvátoru-Kristu Spasiteli. Těžko říci, zda Anežka měla tento záměr v mysli již v počátcích kláštera. Nejspíš se tak stalo až po smrti jejího bratra Václava a hlavně v souvislosti s politikou Přemysla Otakara II., který „založením svatyně zasvěcené Spasiteli vyjádřil svůj příští dynastický program, zaměřený k císařskému Římu a nesený ambicemi na získání římské koruny“.¹⁵⁸ V prostorách mauzolea byla pochována královna Kunhuta Štaufská (1248), král Václav I. (1253), dcery Přemysla Otakara II. Markéta (1277) a Anežka (1296), sama jeho zakladatelka Anežka (1282), druhá manželka Václava I. Kunhuta Uherská (1285), nejmladší

¹⁵⁴ CDB III/1, č. 79, s. 85-87, č. 80, s. 87, č. 81, s. 88.

¹⁵⁵ SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 47, 49-50.

¹⁵⁶ První list od sv. Kláry přišel snad ještě roku 1234. V úvodu vyjádřila radost nad Anežčiným přijetím řeholního roucha a vychválila svatou chudobu. K okolnostem vzniku Prvního listu sv. Kláry Anežce: POSPÍŠILOVÁ, *Anežka a její boj o řeholi*, in: *Církev, žena a společnost ve středověku* : sv. Anežka Česká a její doba, s. 57-59.

¹⁵⁷ Ke druhému stavebnímu období kláštera, boji o řeholi, dostavbě kláštera a připojení konventu minoritů více: SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 77-124.

¹⁵⁸ SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 127-128.

dcera Václava II. Guta (1297) a krakovská vévodkyně Griffina, sestra Kunhuty Štaufské (1300).¹⁵⁹

Anežčin vstup do kláštera, který sama založila, a přijetí řeholního roucha byly velkou událostí nejen pro České království, ale pro celý křesťanský svět. Po vzoru Anežky vstupovaly do klášterů klarisek mnohé panny a vdovy ze šlechtických rodin nejen v Čechách, ale také na území Slezska a Polska.¹⁶⁰ Ještě do smrti Anežky se zrodily kláštery klarisek v Olomouci (1242-1248), v Chebu (1268) a ve Znojmě (1274).¹⁶¹

3.4. Anna Lehnická, fundátorka po vzoru své mladší sestry

První komunity chudých paní na území Slezska se začaly formovat ještě za života sv. Kláry. Zásahu na tom měla nepochybně opět Anežka. Z Anežského kláštera přišly klarisky v roce 1245 nejprve do Zawichostu a následně do Vratislavi. Za fundátory kláštera ve Vratislavi považujeme syna Jindřicha Bradatého knížete slezského, velkopolského a krakovského Jindřicha II. Pobožného a jeho ženu Annu, sestru Anežky. Jako zakladatele je též zmiňuje bula papeže Alexandra IV. z roku 1256 určená vratislavskému biskupovi Tomášovi a lubušskému biskupovi Vilhelmovi. Papež jasně uvádí vratislavského knížete jako původce zbožného díla, jehož realizaci mu znemožnila předčasná smrt na lehnickém poli v roce 1241. Kněžna Anna vystupuje v dokumentu jako ta, která převzala manželův úmysl a založila klášter, aby pomohla ke spáse jeho duše. Oba dva se rovněž vyskytují na perokresbě z 15. století, která je součástí kodexu „Vzpomínky vratislavských klarisek“. Vidíme zde knížete zdvihajícího nad ramena gotický klášter. Jedná se o typické figurální zobrazení znázorňující votivní dar.¹⁶²

Smrt Jindřicha přerušila nejen plán výstavby kláštera klarisek, ale též zpozdila rekonstrukci stávajícího minoritského kláštera ve Vratislavi, zahájenou

¹⁵⁹ K přemyslovským hrobkám v Anežském klášteře více: SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter*, s. 177-188.

¹⁶⁰ VYSKOČIL, *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy svaté Kláry*, s. 107.

¹⁶¹ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 105.

¹⁶² K Anně souhrně: SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

před nájездem Tatarů. Všechny těchto úkolů se zmocnila vdova Anna. Ovlivnila rozhodujícím způsobem výsledný charakter kláštera, jeho umístění i zaopatření.¹⁶³

Anna se narodila v roce 1204 jako dcera Přemysla Otakara I. (od toho roku krále Čech) a královně s arpádovskou krví Konstancii. Jak už jsme se zmínili, byla vychovávána společně se setrou Anežkou na dvoře svého budoucího tchána Jindřicha Bradatého a jeho ženy Hedviky. Až do smrti svého manžela v podstatě nezasahovala do veřejného života. Po jeho boku plnila spíše reprezentativní funkce a pomáhala mu v jeho náboženských skutcích. Po jeho smrti byla v letech 1241-1242 nucena se ujmout vlády místo svých nezletilých synů. Poté se přesunula na svůj vlastní dvůr a věnovala se charitě. Zdá se, že ve výkonu státní moci nenacházela žádné uspokojení a vyhybala se jí, i když její syn Jindřich III. často spoléhal na její souhlas či radu. Nijak výrazně však do vlád synů nezasahovala, pouze do konce svého života dbala na jejich duchovní rozvoj. Náboženské víře byla mimořádně oddaná. Pod vlivem Hedviky přijala zanedlouho podobný duchovní model. Hedvika s Annou si nejspíš rozuměly, zvláště na poli religiózních praktik. Po čas mše svaté starší kněžna nikomu nedovolila, aby stál v její přítomnosti, kromě Anny. Anna ale nesouhlasila se vším, co Hedvika dělala. Traduje se, že Hedvika provozovala velmi radikální náboženské praktiky, do kterých si nenechala od nikoho mluvit. Anna se jí od nich přeci jen snažila odradit, a proto jí sehnala zpovědníka-minoritu, aby si s ní promluvil. Což mj. ukazuje, že Anna byla pod vlivem minoritů dlouhou dobu před zavedením řádu do Vratislavi. Inspirovaná velkou sveticí své doby Alžbětou Uherskou a setrou Anežkou nejprve uvedla do Vratislavi mužskou větev minoritského řádu (1236) a v úmyslu měla rovněž zřízení ženského konventu. Nepochybně ji vedla touha rozšířit františkánskou spiritualitu ve Slezsku, ale nemůžeme vyloučit motivaci i jiné povahy, např. mohlo jít o snahu podpořit politiku knížete Jindřicha. Jak Anna, tak i kníže (před svou smrtí), chtěli po sobě zanechat trvalou stopu svědčící o jejich velké zbožnosti a rovněž chtěli posloužit budoucím pokolením v jejich duchovním rozvoji. Následné zapojení

¹⁶³ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wrocławskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

kněžny do těchto plánů ukazuje, že to ona byla možná od počátku tím hlavním motorem celé akce.¹⁶⁴

Anně záleželo i na tom, aby klášter sloužil jako materiální a duchovní přístřeší nejen pro ni samotnou, ale i pro její příbuzné. I když od roku 1202 existoval bohatě zajištěný klášter cisterciáček v Třebnici, kde byla abatysí Annina švagrová a ke konci života tam vstoupila bez složení řeholních slibů i sama jeho zakladatelka Hedvika, vdova Anna chtěla mít svůj vlastní duchovní ostrov, kde by mohly skládat řeholní sliby princezny z rodu slezských Piastovců. Nevyhovovala jí především cistercká řehole a odloučení od města. Faktem je, že později v kláštře klarisek ve Vratislavi přebývaly nejurozenější představitelky rodu Piastovců nejen slezských, ale též velkopolských. Klášter plnil i funkci rodinné hrobky, piastovská knížata a kněžny tu byly pohřbívány až do 18. století. Anina fundace se stala materiálním, kulturním a duchovním dědictvím celé knížecí rodiny.¹⁶⁵

O okolnostech příchodu klarisek do Vratislavi se dozvídáme především ze „Života kněžny Anny“. Jeho autor nás informuje, že se Anna setkala s velkými potížemi zejména ze strany minoritů usazených při kostele sv. Jakuba. O příčinách jejich postoje můžeme uvažovat jen na základě krátké zmínky, která poukazuje na jakousi závist minoritů a jejich obavy o zřizovatele fundace (resp. Annu). Je ale možné, že životopisec chtěl pouze uměle zvýšit napětí děje, aby více vynikla pokora a zbožnost kněžny Anny. Na druhou stranu se mohlo jednat o spor materiálního rázu. Za předpokladu, že Anna odstartovala své úsilí o uvedení klarisek do Vratislavi krátce po smrti svého manžela kolem roku 1242, jednalo se zrovna o období, kdy bylo potřeba dostatek financí na rekonstrukci kláštera minoritů při kostele sv. Jakuba. Na polovině majetku, který jim zakladatelé původně přislíbili, měl vyrůst klášter sv. Kláry. Bratři od sv. Jakuba se tak mohli obávat, že chudé paní mající privilegium chudoby, by se opíraly o jejich finanční podporu.

¹⁶⁴ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

¹⁶⁵ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

Právě tyto spekulace měly způsobit, že se fundace setkala s obtížemi ze strany zdánlivě nejméně očekávané.¹⁶⁶

Při samotném založení kláštera nespíš asistovala Anežka, která je zmiňována v prvních fundačních listinách. Nepochybně též pomáhala své setře formulovat žádosti adresované do Říma,¹⁶⁷ ve kterých prosila papeže o pomoc, neboť se potýkala s nedostatkem prostředků. Výsledkem byla papežská bula z 13. října 1256, ve které papež žádá o pomoc křesťany při budování nového kláštera a uděluje těm, kteří na ni přispějí, obvyklé odpustky. Druhou bulou požádal o podporu vratislavského a lubušského biskupa.¹⁶⁸

První sestry přišly do Vratislavi z Prahy z kláštera sv. Anežky. Nevíme kolik přesně příchozích sester bylo, podle zvyklostí můžeme předpokládat, že jich nebylo mnoho, kolem tří až deseti. Klášter v Praze byl založen kolem roku 1231 a jeho první jeptišky přišly podle všeho z Tridentu, jedné z prvních institucí nového řádu. Na základě těchto úvah autorka soudí, že první vratislavské klarisky se k nové řeholi obracely již v mládí pod vlivem Anny a jejich nejbližších vyznávající nejranější františkánské ideály. Sestry žily čtyři roky v provizorní dřevěné budově. Ta musela stát nedaleko budoucí kamenné budovy. Posvěcení nového kláštera proběhlo 24. dubna 1260 a vykonal ho vratislavský biskup Tomáš I. Kompletně byla budova dokončena před rokem 1282, kdy lubušský biskup Vilhelm II. vydal odpustkové privilegium. Anna se stýkala se sestrami téměř denně, její dvůr částečně zasahoval na klášterní pozemek. Počíkala si jako jejich osobní protektorka a ošetřovatelka. Nikdy se osudem své fundace nepřestala zabývat. O tom, jak jí byly jeptišky od sv. Kláry blízké, pojednávají mj. zápisy v jejím „Životě“. Kromě toho, že jim vybudovala zděný klášter a postarala se o jeho majetky, osobně se angažovala v řešení každodenních problémů komunity. Před smrtí, kdy už kvůli ochrnutí dolních končetin nemohla chodit, přikazovala nosit ji na křesle do kláštera, kde se obklopená vděčností sester cítila výjimečně dobře. V jejich společnosti se modlila, jedla nebo jen tak seděla a pozorovala běh kláštera. Kromě toho celý život dbala na výzdobu chrámu. Věnovala klášteru cenné liturgické předměty svědčící o

¹⁶⁶ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

¹⁶⁷ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

¹⁶⁸ POLC, *Svěťice Anežka Přemyslovna*, s. 106.

její velké štědrosti.¹⁶⁹ V okamžiku, kdy sestry potřebovaly peníze na jiné potřeby kláštera, chtěly některé z těchto cenností prodat. Do této záležitosti opět zasáhla Anežka. Patrně na prosbu Anny se obrátila na papeže Inocence IV., aby prodeji zabránil. Ten následně představené vratislavských klarisek nařídil, aby darované předměty neprodávaly a uchovávaly je dál v kostele sv. Kláry.¹⁷⁰

Za života kněžny klášter udržoval styky s třebnickými cisterciáčkami. V roce 1260 papež Alexandr IV. udělil kněžně Hedvice výsadu povolujíc třebnické opatce navštívit Vratislav a smět tak překročit klauzuru klarisek. Nevíme nic o účelu těchto návštěv nebo jejich četnosti. Můžeme jediné domýšlet, že měly sloužit k udržování vazeb mezi členy piastovské rodiny.¹⁷¹ O Annině dobročinnosti a vztahu k dalším klášterům, zejména ke klášteru sestry Anežky, se zmiňuje její životopisec takto: „*Do Třebnice darovala úplnou soustavu liturgických rouch a pallu zdobenou zlatem a kost svaté Alžběty, ozdobenou zlatem a stříbrem, a kříž, krásně zdobený drahokamy, a mnoho jiného a kalich. Svatému Stanislavu (v Krakově) dala kalich a mešní roucho, vyšívané zlatem, a k svaté Alžbětě v Marburku také darovala mešní roucho. Svatému Petru při římské kurii také věnovala mešní roucho zdobené zlatem a kalich. Do Prahy k svatému Františku také darovala mešní roucho zdobené zlatem a pallu zlatem vyšité a vzácný nástěnný koberec a každoročně vosk, kolik ho bylo třeba, a ryby a sukna celému konventu, a ve všem se starala o jeho potřeby, a jedné řeholnici (Anežce) posílala každoročně svou almužnu a jiným potřebným klášterům štědře přispívala.*“¹⁷² Obě sestry se navzájem inspirovaly a byly si vzájemnou oporou, můžeme snad předpokládat, že Anna byla Anežčinou nejmilejší sestrou. Společně se též zasloužily o vznik a následné rozšíření nově vzniklého českého církevního řádu.

3.4.1. Křižovníci s červenou hvězdou

Ještě před vznikem kláštera zřídila Anna ve Vratislavi špitál sv. Alžběty, kam uvedla z Prahy řád křižovníků s červenou hvězdou, jež založila její sestra

¹⁶⁹ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

¹⁷⁰ POLC, *Svěťice Anežka Přemyslovna*, s. 106.

¹⁷¹ SUTOWICZ, *Fundacja klasztoru klarisek wroclawskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich*, s. 122-136, vlastní volný překlad.

¹⁷² POLC, *Svěťice Anežka Přemyslovna*, s. 106.

Anežka.¹⁷³ A jelikož název celé práce zní „Přemyslovny-zakladatelky...“ nemůžeme toto založení jediného řádu českého původu opomenou.

Bohužel víme příliš málo o jeho počátcích. Většinou se jedná o strohé zápisy, které se týkají darování ve prospěch špitálu, ale neříkají nám nic o počátcích života bratrstva.¹⁷⁴ Hlavně 16.-19. století navíc živě podporovalo pověst, která hlásala, že první křížovníci s červenou hvězdou podobně jako jiní křížáci přišli do Čech z Východu, i přestože zahraniční původ řádu nelze podložit žádným historickým pramenem. Kdežto listiny z prvních dob rozšíření řádu jasně dokazují, že se řád zrodil v českém království.¹⁷⁵

Vyvinul se ze správního bratrstva Anežského špitálu, kde nacházeli azyl zestárlí, chudí, nemocní a poutníci bez ohledu na společenské postavení. Svůj původ má tedy zakořeněn ve spiritualitě sv. Františka a sv. Kláry. Členy prvního dobrovolného špitálního bratrstva vybrala sama Anežka. Jak se domnívá V. Bělohávek¹⁷⁶, zformovali se hned zpočátku po vzoru rytířských řádů. Zvláště blízcí jim byli johanité, kterým se snažili vyrovnat podobou i rytířskou ctností. Naopak J.K. Vyskočil¹⁷⁷ tvrdí, že špitál i bratrstvo měly minoritský původ. Protože se v podstatě jednalo o královské založení (na Anežčin původ se nezapomínalo) a protože královská rodina řád štědře podporovala, vstupovali do něj často místní lidé urozeného původu. (Nejinak tomu bylo i v případě kláštera, kam vstupovaly desítky místních urozených dívek.) Poněvadž pravidla, kterými se špitální bratrstvo řídilo, se ukázala jako nedostatečná, přiřkl papež Řehoř IX. na Anežčiny prosby špitálnímu bratrstvu statut církevního řádu. Stalo se tak bulou *Omnipotens Deus qui* ze 14. dubna 1237. Ve jménu františkánské chudoby odňala pak Anežka veškerý majetek svému klášteru a odevzdala ho ve prospěch řádu. Tím se křížovnícký řád stal zcela nezávislým a pokládá se tím za nově založený.¹⁷⁸

Protože se řád v následujících letech neuvěřitelně rozmohl a stále přibíral do svých řad nové členy, musel se přesunout do prostornějšího bydliště. Základní kámen nového špitálu byl položen 21. května 1252 na vltavském břehu hned naproti

¹⁷³ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 105.

¹⁷⁴ POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 41.

¹⁷⁵ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny křížovníků s červenou hvězdou I*, s. 16-17.

¹⁷⁶ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny křížovníků s červenou hvězdou I*, s. 18.

¹⁷⁷ VYSKOČIL, *Blahoslavená Anežka*, s. 157.

¹⁷⁸ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny křížovníků s červenou hvězdou I*, s. 20.

královským Hradčanům. Jediné, co ještě chybělo k úplné dokonalosti řádu, tak jak si ho Anežka představovala, byl znak. Křížovníci používali od roku 1244 znak červeného kříže, který je ovšem nijak neodlišoval od jiných křížáků. Jednání mezi Anežkou a svatým stolcem byla ukončena 17. června 1252, kdy byla řádu odevzdána červená šestihhranná hvězda na slavnostním shromáždění u sv. Petra.¹⁷⁹

Ještě než se řád stal skutečným řádem „se vším všudy“, stačil se rozšířit i do sousedních zemí Koruny české. Máme na mysli především Slezsko a Polsko. V roce 1241 vtrhli do slezské země Tataři a zdá se, že zpustošili vévodské sídlo. Tehdy se Anna rozhodla věnovat několik domů některým duchovním řádům. Nad řekou Odrou tak povstaly dva kláštery a dva kostely sv. Františka a sv. Kláry a jako v Praze byl zřízen i špitál. Tento špitál vystavěný ke cti sv. Alžběty (Alžběta Durynská, sestřenice Anežky a Anny) poskytl útulek právě původem pražským křížovníkům s červenou hvězdou. Pozvání, které vzešlo od vévodkyně Anny a její sestry Anežky, křížovníci zajisté rádi přijali. Konvent ve Vratislavi byl bohatě nadán a nabízel vše potřebné k tomu, aby křížovníci mohli bez obtíží pečovat o stavbu kostelů, opatrovat bohoslužebná roucha, nádoby, dopřát si pestrou obživu a vzorně se starat o nemocné, chudé a pocestné. Založení špitálu dokládají nejen slezské dějiny, ale zmínku najdeme i v pramenech dochovaných v pražském archivu. Dozvídáme se, že vdova Anna, dcera českého krále Otakara I. a manželka Jindřicha II., vybuodovala na radu mistra Alberta špitál sv. Alžběty. Tento špitál pak se souhlasem vratislavského biskupa Tomáše I. odevzdala mistru Albertovi, který v něm usadil bratry svého řádu. Mistrem hospitálu byl jakýsi Merbot, který si získal velkou přízeň vévody Jindřicha a s jeho svolením zhostil se v kluczborském kraji role kolonizátora. Po něm získal jeho místo z Prahy vyslaný Jindřich, za jehož působení se řád křížovníků rozšířil i v sousedním Polsku a Kujavsku.¹⁸⁰

¹⁷⁹ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny křížovníků s červenou hvězdou I*, s. 19-22. Oficiální papežské stvrzení následovalo až o čtyři roky později 20. června 1256.

¹⁸⁰ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny křížovníků s červenou hvězdou II*, s. 19-21.

Závěr

Fundační aktivita v první polovině 13. století nebyla ve své době ničím neobvyklým, jak se nám na první pohled zdálo. Rozsáhlé budování kaplí, kostelů a klášterů, které přetrvávalo už od století dvanáctého, vycházelo nejen ze spletitých proměn církve, ale ze složitých změn různého charakteru napříč celou strukturou tehdejší společnosti. Po střední Evropě se šíří učení sv. Františka z Assisi, založené především na pokoře, chudobě, lásce a prostém následování Krista. Nový řád minoritů, jež se pod Františkovým vedením zformoval roku 1210, založil svůj vliv na kazatelské činnosti ve městech, kde snáze pronikl ke všem vrstvám obyvatelstva. Oporou františkánského učení mezi ženami byla sv. Klára, která po celý svůj život usilovala o uznání vlastní řehole, což se jí krátce před smrtí podařilo. Františkánská zbožnost udávala tón celé první polovině 13. století. Mimo jiné přinesla do té doby zcela neobvyklý pohled na chudobu, což se projevilo zvýšeným zájmem o sociální otázku prostého lidu ze strany urozených vrstev společnosti. Některé panovnické dvory však raději zůstávaly věrni starším církevním modelům. Stále přetrvávala tradice dominikánů, cisterciáků, premonstrátů apod. Zasaženy myšlenkami nového církevního hnutí byly především urozené ženy, které ze své přirozené povahy spíš naslouchaly kázáním o pomoci chudým, starcům a sirotkům. Kromě toho měly pro své zbožné úmysly větší prostor, neboť jejich mužské protějšky trávily svůj čas většinou na cestách. Zjednodušeně můžeme říci, že muži se realizovali v politice, ženy na poli náboženském a charitativním. V těchto aktivitách jim nikdo nebránil, protože jednaly ve jménu církve. Úcty se tak dostalo nejen jim samotným, ale především celému dvoru. Obrovský věhlas získala durynská kněžna Alžběta, která nejenže se s pomocnou rukou obracela ke svým poddaným, ale sama se rozhodla následovat františkánský model. Její svatořečení čtyři roky po smrti jen dokládá, jak významná byla její životní role. Legendy o jejích zbožných skutcích a činech se šířily po celé střední Evropě a staly se inspirací pro mnohé další ženy, České království nevyjímaje.

Fundace českých Přemysloven - Porta coeli, Marienthal a Anežský klášter vznikají všechny ve 30. letech 13. století. Zrovna v době, kdy se na naše území začínají šířit moderní formy zbožnosti. Přesto se jimi nechala ovlivnit pouze nejmladší Anežka. Právě věk sehrál ve výběru církevního řádu patrně důležitou

úlohu. Když se podíváme na časovou osu¹⁸¹, Anežka zakládá svůj klášter ve svých přibližně dvaceti letech, ve věku, kdy je pro člověka vše netradiční tím nejpřítažlivějším. Kdežto její matka Konstancie byla v době založení Porta coeli na svou dobu stařenkou, a tak není divu, že raději vybrala řád cistercký, jistotu, která jí měla zaručit, že při budování kláštera nenastanou větší potíže a že tak ještě před svou smrtí stihne naplnit úmysly, které měl už její manžel Přemysl. Kromě toho mohla na Konstancii zapůsobit její příbuzná slezská kněžna Hedvika. Hedvika byla jen o šest let starší než Konstancie, ale ženský klášter ve slezské Třebnici, kam byly na výchovu poslány dvě Konstanciiny dcery, nechala vybudovat již v roce 1203. Rozhodování o výběru řádu mohl též ovlivnit olomoucký biskup Robert, původně převor cisterckého kláštera v Pomuku a vlivný přítel přemyslovského dvora. Další ze zakladatelek Kunhuta Štaufská měla věkově blíž k Anežce, byla pouze o deset let starší, ale i tak zvolila cisterciačky. Učinila tak nejspíš jednak pod vlivem svého manžela Václava I., který dbal na rady své matky Konstancie, a zároveň se od ní jako od královny očekávalo rozumné rozhodnutí založené na stabilní tradici. K jejímu konečnému rozhodnutí možná přispěl i Ota z Donína, jehož rodina patrně zprostředkovávala královskou moc na lužicko-českém pomezí.

Klášter v okolí Tišnova chtěl pravděpodobně vystavět již král Přemysl Otakar I. Po jeho smrti převzala tuto myšlenku manželka Konstancie. Nestabilní situace v Praze ve vztahu k německým rytířům ji však přinutila změnit původní plány a odkoupit pro svůj klášter statky při kostele sv. Petra. To už se ale do fundačních aktivit zapojuje i Anežka, takže Konstancie se nakonec vrací k záměru založit klášter u Tišnova. Moravské území leželo na středoevropské obchodní stezce a bylo velmi vhodné pro kolonizační úsilí cisterckého řádu. Naproti tomu střed hlavního města byl jako stvořený pro stavbu Anežského kláštera, kam Anežka uvedla klarisky, řád založený na učení sv. Františka a sv. Kláry. Navíc oblast Tišnova patřila k državám moravského markraběte, kterým byl od roku 1228 Konstanciin syn Přemysl. Konstancie tak měla pod kontrolou jeho počínání a kdyby bylo potřeba, byla vždy nablízku. Mj. se jí určitě hodilo, že z Tišnova to neměla daleko k městům a provinciím, které obdržela jako součást bohatého vdovského údělu. Pro fundaci královny Kunhuty Štaufské byla vybrána nepřiliš úrodná oblast

¹⁸¹ Viz Příloha č. 4.

na cestě mezi Zhořelcem a Žitavou. Na druhou stranu se ale jednalo o strategicky významné místo na samém severu Českého království, kam doléhaly kulturní a politické vlivy ze sousedních zemí Říše a ze Slezska. V severočeské oblasti navíc chyběl klášter, který by plnil úlohu vzdělávacího centra kraje. V neposlední řadě o Žitavsko jako hraniční oblast projevoval zvýšený zájem král Václav I. a fundace Marienthalu měla posloužit k upevnění jeho tamější moci.

Můžeme předpokládat, že za výstavbou jednotlivých ústavů stály i osobní přání a cíle jejich zakladatelek. Ale vzhledem k absenci pramenů všední povahy je velmi těžké motivy takového charakteru vysledovat. Konstancie promítla do stavby Porta coeli nejen své mateřské city, když chtěla držet ochranou ruku nad svým synem, ale též pamatovala na své vlastní dobro, neboť je velice pravděpodobné, že už dopředu uvažovala o tišnovském klášteře jako o místě svého posledního odpočinku. Motivы Konstancie k založení kláštera byly tedy smíšené povahy. Jednala v souladu s tehdejšími zvyklostmi, vycházela z ekonomické a politické situace a zároveň měla k fundaci své osobní důvody. Královna Kunhuta, i když musíme přihlídnout k nedostatku pramenů, jednala čistě pragmaticky a klášter Marienthal založila z velké části ku pomoci manželově z ryze ekonomických a politických důvodů. Snad ji vedla touha vyrovnat se svým příbuzným, ale motivaci tohoto charakteru můžeme přičíst v podstatě všem „naším“ ženám. Zato Anežka dala do svých fundací velký kus sebe, svých citů, zbožnosti a lásky. Už jen to že se nedržela tradičních modelů královského dvora, ale šla si svou vlastní cestou, svědčí o její svobodomyšlnosti a ctižádosti. Navíc v roce 1231 umírá její sestřenice Alžběta Durynská, jejíž hrob v Marburku se stal významným poutním místem. Po jejím vzoru založila Anežka v Praze na břehu Vltavy špitál, první svého druhu v Čechách. K tomu nechala vystavět klášter, kam uvedla sestry klarisky. Podle legendy přišly z Tridentu, je ovšem možné, že přišly přímo z mateřského kláštera sv. Kláry z Assisi. Následně Anežka odmítla žádost o ruku samotného císaře. Do smrti svého otce byla poslušnou dcerou a řídila se jeho příkazy. V době založení kláštera se nanejvýš radila s bratrem Václavem. A tak se stalo, že královská dcera přijala řeholní sliby a vstoupila do svého kláštera jako abatyše řádu klarisek. Sv. Klárou byla ovlivněna až po založení kláštera, kdy mezi sebou udržovaly hojný písemný styk a společně tak usilovaly o ustálení řádových pravidel.

Mimo české území se charitě věnovala další, původem česká Přemyslovna, starší sestra sv. Anežky Anna Lehnická. Díky spolupráci obou sester byly pražské klarisky uvedeny kolem poloviny 13. století do Vratislavi, kde jim Anna pravděpodobně roku 1256 zřídila klášter. Nepochybně měla v úmyslu rozšířit po Slezsku františkánské učení, neboť již v roce 1236 pozvala do Vratislavi mužskou větev minoritského řádu. Výstavbu kláštera plánovala společně se svým manželem Jindřichem, který ale zahynul v bitvě na lehnickém poli roku 1241. Tím spíš nehodlala od svých záměrů upustit. Podle všeho výstavba kláštera neprobíhala bez obtíží, hlavním problémem byl nedostatek financí. Za pomoci Anežky, papeže a vratislavského a lubušského biskupa byla však stavba dovedena do zdárného konce. Vratislavský klášter klarisek se stal útočištěm mnohých urozených slezských i velkopolských Piastoven, čímž se naplnila Annina idea o klášteře jako materiálním a duchovním centru nejen pro ni samotnou, ale i pro její příbuzné. Minimálně po celý život Anny udržoval vratislavský klášter kontakty se slezskou Třebnicí, kde byla Anna vychována a kde působila její teta Hedvika. Vracíme se tak opět o generaci zpátky, k ženě, která už ovlivnila fundační aktivity Anniny matky Konstancie.

Příbuzenské vztahy mezi jednotlivými výše zmíněnými ženami musíme vidět na pozadí všech jejich fundátorských aktivit. Všechny jmenované ženy byly spojeny příbuzenskými pouty a jedna pro druhou představovaly jak inspiraci, tak konkurenci. Jako první zakládá ženský cistercký klášter Hedvika (1203). Až o téměř dvě desetiletí později (1225) zakládá špitál Alžběta Durynská, Hedvičina neteř. Díky Alžbětě se po Evropě šíří františkánské učení. O pět let později se fundační iniciativy chopí všechny tři přední ženy českého královského dvora. Vdova Konstancie zakládá ženský cistercký klášter Porta coeli. Vzhledem k výběru řádu jí inspirací může být pouze Hedvika. Obě dvě následuje i česká královna Kunhuta Štaufská, která kolem roku 1232 zakládá rovněž ženský cistercký klášter Marienthal. Jiná situace nastává v případě Anežky a výstavby jejího kláštera kolem roku 1231. Ta se nechává ovlivnit Alžbětou, která navíc v témže roce umírá. Anežka je posléze sama inspirací pro svou sestru Annu. To už jsme ovšem za polovinou 13. století. Vůbec nejstarší Přemyslovnou zakladatelkou v první polovině 13. století byla Ludmila Přemyslovna, která se narodila již roku 1170. Roku 1232 jí bylo, na tu dobu neuvěřitelných, 62 let. Přesto se nechala strhnout fundačními

aktivitami ostatních Přemysloven a založila ženský cistercký klášter Seligenthal u Landshutu. Vzhledem k tomu, že patřila ke stejné generaci jako Hedvika a Konstancie, není divu, že zvolila cisterciačky.¹⁸² Budování klášterů z lásky k Bohu, ze strachu o svou vlastní spásu a spásu celého království, z mocenských, politických, ekonomických a sociálních důvodů přetrvalo již z dob dřívějších a přetrvávalo i dál, ale touha žen prosadit se, neohrozit prestiž svou a celého království a tzv. nezůstat pozadu za svými stejně urozenými příbuznými mohla být v této době daleko silnější.

K zakladatelské činnosti českých Přemysloven v první polovině 13. století patří i založení řádu křižovníků s červenou hvězdou. Tento jediný řád českého původu se vyvinul ze správního bratrstva Anežského špitálu a jeho první členy vybrala sama Anežka. Statut oficiálního církevního řádu získalo bratrstvo bulou papeže Řehoře IX. z roku 1237. Stejně jako pražské klarisky byli zásluhou Anežky a Anny uvedeni křižovníci do sousedních zemí Českého království. Po roce 1241 našli útočiště v nově vystavěném špitále sv. Alžběty ve Vratislavi. Hlavní náplní řádu byla starost o nemocné, chudé a potulné pocestné.

¹⁸² Viz Příloha č. 1, 2, 3, 4.

Shrnutí

První kapitola poukazuje na složité změny, které na počátku 13. století hýbaly celou evropskou společností. Blíže se zaměřuje na dva církevní řády. Na starší cistercký řád a na řád minoritský, který je teprve na začátku svých dějin, ale získává si stále větší oblibu. Stručně popisuje jejich vývoj a základní rozdíly. Druhá kapitola je věnována ženskému náboženskému hnutí. V jejím rámci se čtenář seznámí s postavou Hedviky Slezské a Alžběty Durynské. Hlavní téma celé práce je obsahem třetí kapitoly. Každá podkapitola se věnuje jedné Přemyslovně-zakladatelce a její fundaci. Poslední medailon dotváří celkový obraz zakladatelských aktivit předních žen Českého království, pojednává o vzniku řádu křižovníků s červenou hvězdou.

Summary

The first chapter points out the complicated changes which influenced the whole European society at the beginning of the 13th century. It focuses on two church Orders. On the older Cistercian and also Minorite Order which was at that time only at the beginning of its history, but more and more endearing. It briefly describes their evolution and basic differences. The second chapter copes with women's religious movement. The reader can acquaint with the figure of Hedwig of Silesia and Elizabeth of Thuringia. The main subject of the work is involved in the third chapter. Each subchapter deals with one of the Premyslids- to the foundress herself and her foundation. The last part perfects the complete picture of the founding activities of the pivotal women of the Bohemian Kingdom, deals with the creations of the Order of the Crusaders of the Red Star.

Použitá literatura

Prameny

- *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae II.* G. Fridrich. Praga: Sumptibus comitorum Regni Bohemiae, 1912. 576 s.
- *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae III.* G. Fridrich. Praga: Sumptibus comitorum Regni Bohemiae, 1942. 242 s.
- *Kronika tak řečeného Dalimila.* M. Bláhová. Praha, Litomyšl: Paseka, 2005. 259 s. ISBN 80-7185-767-X.
- *Legenda Blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry: Kritický rozbor textový i věcný legendy a čtyř listů s nejstarším (původním) textem milánského rukopisu.* J.K. Vyskočil. Praha: Universum, 1932. 188 s.

Sekundární literatura

- ADAMSKA, J.I. *Milosrdenství, chudoba, radost: příběh svaté Alžběty Uherské, lantkraběnky durynské.* Brno: Konvent minoritů, 2008. 148 s. ISBN 978-80-903395-2-1.
- BARTHOLI, M. *Svatá Klára: Žena mezi mlčením a pamětí.* Praha: Vyšehrad, 2001. 170 s. ISBN 80-7021-694-8.
- BĚLOHLÁVEK, V.; HRADEC, J. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou I, II.* Praha: Řád českých křižovníků, 1930. 233 s., 202 s.
- *Církev, žena a společnost ve středověku: sv. Anežka Česká a její doba.* Ústí nad Orlicí: Oftis spolu s Biskupstvím královéhradeckým – Diecézním teologickým institutem za podpory FF UHK, 2010. 213 s. ISBN 978-80-7405-082-4.
- DACHOVSKÝ, K. *Sv. Alžběta Durynská.* Praha: Řád, 2007. 47 s. ISBN 978-80-86673-09-7.
- ENNEN, E. *Ženy ve středověku.* Praha: Argo, 2001. 338 s. ISBN 80-7203-369-7.
- FIALA, Z. *Přemyslovské Čechy: Český stát a společnost v letech 995-1310.* Praha: Svoboda, 1975. 245 s.
- FOLTÝN, D. a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů.* Praha: Libri, 2005. 878 s. ISBN 80-7277-026-8.
- HLADÍK, D. *Dějiny kláštera Porta coeli I.* Tišnov: SURSUM, 1994. 199 s. ISBN 80-85799-00-6.
- HLINKA, V. Olomoucký biskup Robert. In POJSL, M., et al. *Cisterciáci na Moravě: Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. s. 79-92. ISBN 80-244-1460-0.
- CHARVÁTOVÁ, K. *Dějiny cisterckého řádu 1142-1420.* 1. svazek. Fundace 12. století. Praha: Karolinum, 1998. 367 s. ISBN 80-7184-617-1.
- CHARVÁTOVÁ, K. *Dějiny cisterckého řádu 1142-1420.* 2. svazek. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha: Karolinum, 2002. 402 s. ISBN 80-246-0385-3.

- CHARVÁTOVÁ, K. *Dějiny cisterckého řádu 1142-1420*. 3. svazek. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech. Praha: Karolinum, 2009. 260 s. ISBN 978-80-246-1668-1.
- JOACHIMOVÁ, J. *Anežka Přemyslovna*. Praha: Českomoravský Kompas, 1940. 133 s.
- KIELBASA, A. *Wielcy ludzie kościoła: Jadwiga Śląska*. Kraków: WAM, 2004. 110 s. ISBN 83-7318-417-1.
- KYBAL, V. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2001. 320 s. ISBN 80-86263-14-2.
- KYBAL, V. *Svatý František z Assisi*. Brno: L. Marek, 2006. 245 s. ISBN 80-86263-84-3.
- LENDEROVÁ, M., et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.
- NOVOTNÝ, V. *České dějiny I/III: Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.: (1197-1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928. 1085 s.
- POLC, J. *Světičky Anežka Přemyslovna*. Praha: Česká katolická charita, 1988. 165 s.
- SCHAUBER, V.; SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. Alžběta Durynská, s. 597-599. ISBN 80-7192-650-7.
- SOMMER, P.; TŘEŠTÍK, D.; ŽEMLIČKA, J., eds. *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: NLN, 2009. 779 s. ISBN 978-80-7106-352-0.
- SOUKUPOVÁ, H. *Anežský klášter v Praze*. Praha: Odeon, 1989. 404 s. ISBN 80-207-0046-3.
- ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Život svaté Alžběty*. Praha: Paseka, 2006. 73 s. ISBN 80-7185-643-6.
- VANÍČEK, V. *Dějiny zemí Koruny české II: 1197-1250*. Praha: Litomyšl: Paseka, 2000. 582 s. ISBN 80-7185-273-2.
- VYSKOČIL, J.K. *Blahoslavená Anežka Česká: kulturní obraz světice 13. století*. Praha: Universum, 1933. 324 s.
- ZACPAL, J. *Klášter Porta coeli a Podhorácké muzeum*. Brno: AVE, 1997. 22 s. ISBN 80-900941-9-8.
- ZDICHYNEC, J. Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234-1547). In BOBKOVÁ, L., et al. *Korunní země v dějinách českého státu I: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*. Ústí nad Labem: Pro ústav českých dějin FF UK Praha nakl. Albis International, 2003. s. 166-218. ISBN 80-86067-85-8.
- ZDICHYNEC, J. Marienthal v českém Žitavsku od založení do husitských válek. In HOMOLKA, J., et al. *Gotické umění v Čechách a jeho historické souvislosti I*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem: Albis international, 2001. s. 107-145. ISBN 80-86475-01-8.
- ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*. Praha: NLN, 2002. 964 s. ISBN 80-7106-140-9.
- ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar I.: Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Praha: Svoboda, 1990. 361 s. ISBN 80-205-0099-5.
- ŽEMLIČKA, J. *Přemyslovci : jak žili, vládli a umírali*. Praha: NLN, 2005. 497 s. ISBN 80-7106-759-8.

- ŽEMLIČKA, J. *Století posledních Přemyslovců*. Praha: Melantrich, 1998. 412 s. ISBN 80-7023-281-1.

Články

- JOACHIMOVÁ, J. Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů. *Umění*. 1968, 16, s. 495-501.
- KUTHAN, J. Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově. *ČMM*. 1974, 93, s. 361-370.
- SUTOWICZ, A. Fundacja klasztoru klarisek wrocławskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich. *Perspektiva*. 2006, 2, s. 122-140. Dostupné z: http://www.perspectiva.pl/perspectiva_LSTH_pdf/pdf/p9/p2006-2_Anna_Sutowicz.pdf.
- ŠILHAN, J. Počátky tišnovského kláštera. *VVM*. Brno, 1987, 39, s. 311-314.

Internetové zdroje

- *Klášter Marienthal* [online]. 2000 [cit. 2011-06-15]. Dějiny kláštera St. Marienthal. Dostupné z WWW: <<http://www.kloster-marienthal.de/Uvitani/Dejiny/dejiny.html>>.
- *Klášter Porta coeli* [online]. 2008 [cit. 2011-06-15]. Informace pro návštěvníky. Dostupné z WWW: <<http://www.portacoeli.cz/informace.html>>.
- *Národní galerie Praha* [online]. 2011 [cit. 2011-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.ngprague.cz/cz/>>.
- *Zisterzienserinnen- Abtei Seligenthal* [online]. [cit. 2011-05-03]. Lange Geschichte - ganz kurz. Dostupné z WWW: <<http://www.seligenthal.de/abtei/geschichte/geschichte.htm>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Rodokmen I

Příloha č. 2 Rodokmen II

Příloha č. 3 Rodokmen III, Rodokmen IV, Rodokmen V

Příloha č. 4 Časová osa

Příloha č. 5 Klášter Porta coeli, zdroj:

<<http://picasaweb.google.com/lh/view?q=Kloster+Marienthal&psc=G&filter=1#5362698954365251458>>.

Příloha č. 6 Anežský klášter, zdroj:

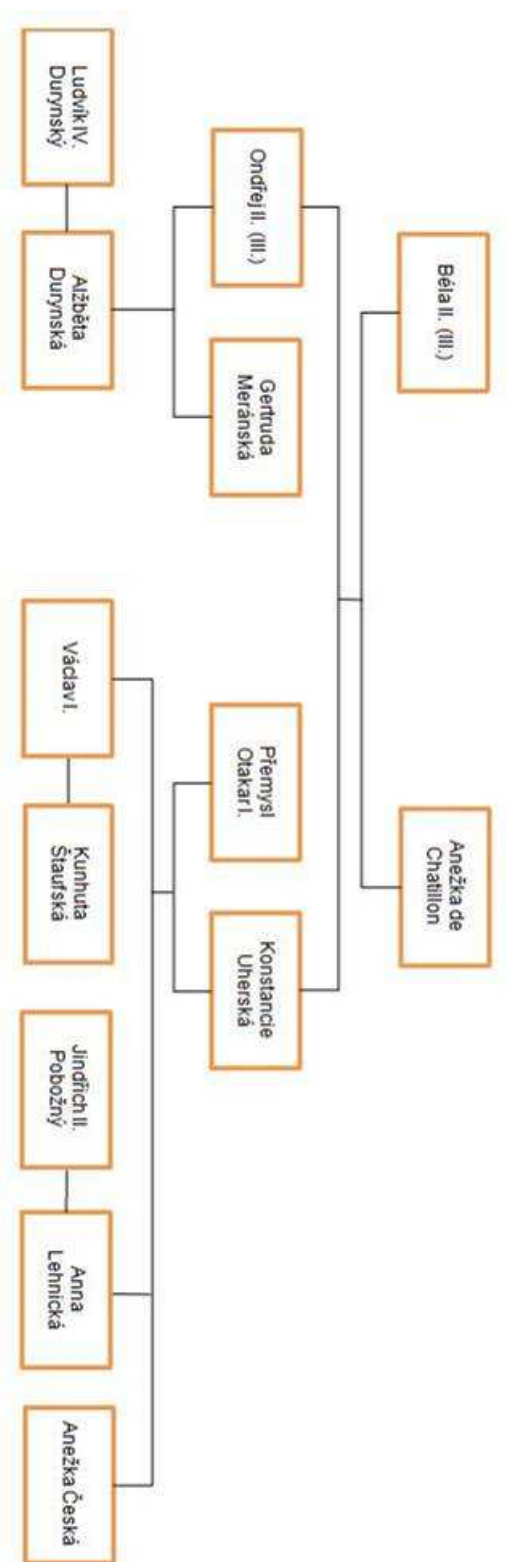
<<http://picasaweb.google.com/lh/view?q=Porta+coeli&psc=G&filter=1#5603675719964808930>>.

Příloha č. 7 Klášter Marienthal, zdroj:

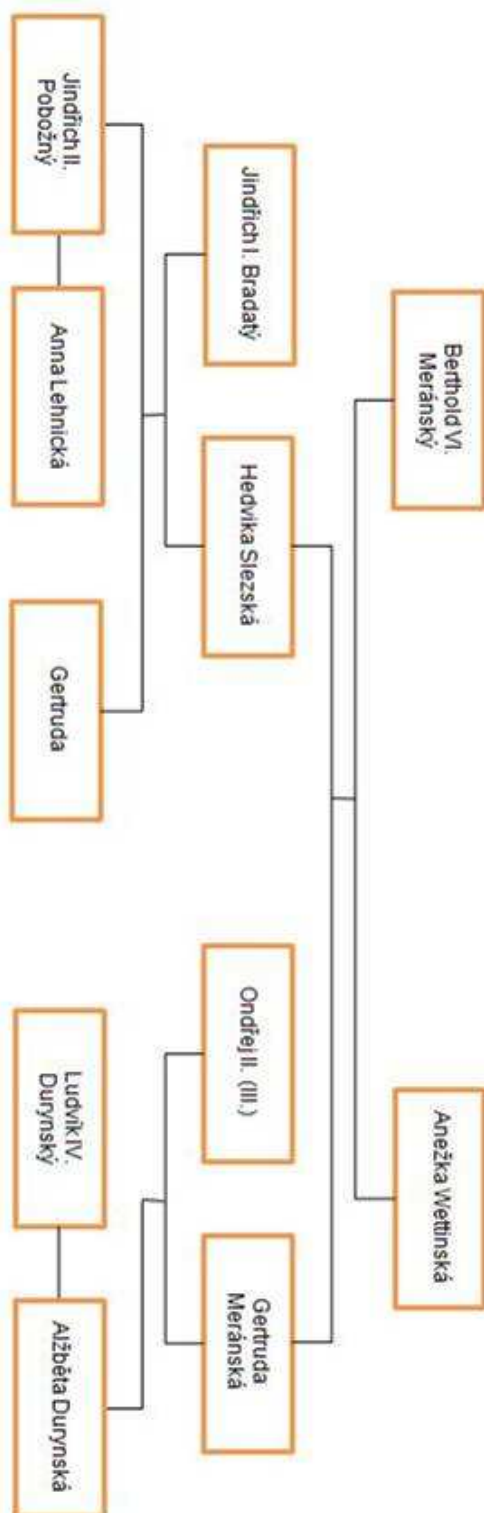
<<http://www.ngprague.cz/cz/4/sekce/klaster-sv-anezky-ceske/>>.

Přílohy

Příloha č.1 Rodokmen I

Příloha č.2 Rodokmen II

Příloha č.4 Časová osa

* Ludmila Přemyslovna	1170
* Hedvika Slezská	1175
* Konstancie Uherská	1180
	1185
	1190
	1195
* Kunhuta Štaufská	1200
↑ Hedvika Slezská	
* Anna Lehnická	1205
* Alžběta Durynská	1210
* Anežka Česká	1215
	1220
↑ Alžběta Durynská	1225
↑ Konstancie Uherská	1230
† Alžběta Durynská	
↑ Anežka Česká	
↑ Ludmila Přemyslovna	
↑ Kunhuta Štaufská	1235
† Ludmila Přemyslovna	1240
† Konstancie Uherská	
† Hedvika Slezská	1245
† Kunhuta Štaufská	1250

* narození
 ↑ fundace
 † úmrtí

Příloha č.5 Klášter Porta coeli

Příloha č.6 Anežský klášter

Příloha č.7 Klášter Marienthal

